

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA

**AUGU SIMBOLIKA JĀŅU UN RASAS SVĒTKU
IERAŽĀS**

**PLANT SYMBOLS IN LATVIAN AND LITHUANIAN MIDSUMMER
CELEBRATION TRADITIONS**

BAKALAURA DARBS

Autore: **Zanda Zemzariņa**

Studenta apliecības Nr.: zz08049

Darba vadītājs: Prof. Valdis Muktupāvels

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbā “Augu simbolika Jāņu un Rasas svētku ieražās” aprakstīts augu izmantojums un to simboliskā nozīme latviešu un lietuviešu vasaras saulgriežu svētku svinību rituālos. Darba mērķis ir salīdzināt Jāņu un Rasas svētku ieražās sastopamo augu simboliku tradicionālajos priekšstatos un mūsdienu kultūrā. Mūsdienu sabiedrības viedokļa par augu simbolisko nozīmi Jāņu un Rasas svētku rituālos noskaidrošanai pētījumā izmantota anketēšanas metode. Darbā veikts Latvijas un Lietuvas tradīciju salīdzinājums, kā arī tradicionālās un mūsdienu situācijas salīdzinājums. Pētījumā iegūtie rezultāti rāda, ka lietuviešu mūsdienu priekšstati par augu nozīmi Rasas svētku rituālos tuvāki tradīcijās sastopamajiem. Latviešu vidū svētku svinēšana izplatītāka, taču tradīcijas vairāk pārveidojušās.

Atslēgvārdi: Jāņi, Rasas svētki, augu simbolika, salīdzinošā metode.

ABSTRACT

Bachelor paper “Plant Symbols in Latvian and Lithuanian Midsummer Celebration Traditions” is about plant use and their symbolic meaning in Latvian and Lithuanian Midsummer celebration rites. The aim of the paper is to compare plant symbols in traditional and modern culture. In paper is used comparative method and questionnaire, and the comparison of Latvian and Lithuanian traditions, as well as comparison of traditional and modern situation is made. The results of the research shows that Lithuanian modern notions about plant symbols in midsummer celebration customs are closer to traditional notions. Midsummer celebration is more popular in Latvia, but Latvian midsummer celebration rites are transformed more than Lithuanian rites.

Keywords: midsummer celebration, Latvia, Lithuania, comparison.

SATURS

ANOTĀCIJA.....	1
ABSTRACT	2
SATURS.....	3
IEVADS	4
1. AR AUGIEM SAISTĪTO SIMBOLISKO PRIEKŠSTATU PĒTĪJUMI LATVIJĀ, LIETUVĀ UN KAIMIŅZEMĒS	8
2. AUGI JĀŅU UN RASAS SVĒTKU TRADICIONĀLAJĀS IERAŽĀS.....	16
2.1. AR AUGIEM SAISTĪTĀS JĀŅU UN RASAS SVĒTKU TRADĪCIJAS	16
2.2. AUGU LOMA VASARAS SAULGRIEŽU SVĒTKU TRADĪCIJĀS.....	20
3. AUGU SIMBOLIKA VASARAS SAULGRIEŽU KONTEKSTĀ MŪSDIENU LATVIJĀ UN LIETUVĀ.....	25
3.1. STEREOTIPI INTERNETA PUBLIKĀCIJĀS.....	25
3.2. DAŽĀDU SOCIĀLU GRUPU PRIEKŠSTATI PAR AUGU SIMBOLIKU VASARAS SAULGRIEŽU KONTEKSTĀ	30
3.3. MŪSDIENU UN TRADICIONĀLO PRIEKŠSTATU SALĪDZINĀJUMS	34
4. KOPIĢĀS UN ATŠĶIRĪGĀS IEZĪMES AUGU SIMBOLIKĀ LATVIJĀ UN LIETUVĀ ...	38
SECINĀJUMI	44
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI	46
1. PIELIKUMS – ANKETAS PARAUGS LATVIEŠU VALODĀ	52
2. PIELIKUMS – ANKETAS PARAUGS LIETUVIEŠU VALODĀ	54

IEVADS

Jāņi ir latviešu vasaras cikla gaidītākie svētki. To svinības tuvas ikvienam latvietim – gan tam, kurš ikdienas dzīvi aizvada lauku vidē, nemitīgā dabas tuvumā, gan tam, kura ikdienu rit vienmēr kustībā esošā pilsētā. Vasaras saulgrieži ir gada līksmākie svētki, kur cilvēki sanāk kopā draugu lokā, līksmojas, dzied dziesmas, kurina ugunskurus un gaida saullēktu. Tie ir svētki, kad liela nozīme piešķirama saulei, un šie svētki nav iedomājami bez dabas tuvuma. Vasaras saulgriežu svētki ir vieni no tradīcijām bagātākajiem un līksmākajiem svētkiem, kuri, lai arī laika gaitā transformējušies, savu nozīmi nav zaudējuši līdz pat šodienai. Šie gadskārtu ieražu svētki svinami daudzviet pasaulē, ievērojot visdažādākās tradīcijas – gan tās, kas mantotas no tāliem senčiem, gan tās, kas radušās mūsu dienās. Zināmas līdzības vasaras saulgriežu svinību ieražās un rituālos vērojamas gan latviešu, gan tuvākajās kaimiņtautās, taču visciešākā saistība vērojama ar kaimiņiem lietuviešiem.

Darba tēma “Augu simbolika Jāņu un Rasas svētku ieražās” izvēlēta personīgas intereses dēļ. Vasaras saulgriežu aprakstos atrodamas daudzas samērā līdzīgas ieražas kā latviešu, tā arī lietuviešu tradīcijās. Uz šīm tradīcijām balstīti arī daudzi mūsdienu vasaras saulgriežu svētku svinēšanas momenti. Jāņu un Rasas svētku tradīcijas ir samērā līdzīgas, taču to attīstībā mūsdienās vērojamas samērā ievērojamas atšķirības. To identificēšanai un aprakstīšanai tika izvirzīts darba mērķis – salīdzināt Jāņu un Rasas svētku ieražās sastopamo augu simboliku tradicionālajos priekšstatos un mūsdienu kultūrā. Mērķu sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši darba uzdevumi:

1. Aplūkot pētījumus par augu simboliku Latvijā, Lietuvā un kaimiņzemēs;
2. Apkopot priekšstatus par augu simboliku Jāņu un Rasas svētku tradicionālo ieražu kontekstā;
3. Ar anketēšanas palīdzību un publicistikas apskatu noteikt dažādu sociālu grupu priekšstatus par augu nozīmi vasaras saulgriežu rituālos;
4. Iezīmēt tradicionālo priekšstatu izmaiņu mūsdienu situācijā;
5. Konstatēt un analizēt līdzības un atšķirības Latvijā un Lietuvā.

Darba mērķa sasniegšanai un uzdevumu izpildei tika izmantotas sekojošas pētniecības metodes – salīdzinošā metode, kas sevī ietver gan tradicionālo un mūsdienu priekšstatu salīdzinājumu, gan arī Latvijas un Lietuvas salīdzinājumu, kā arī anketēšanas metode, kas sevī ietver Latvijas un Lietuvas studentu un kultūras darbinieku aptaujāšanu.

Salīdzināšana folkloras kontekstā nav viennozīmīga un tā pakļaujas interpretācijām. Klasiskajā folklorā par primāro tika uzskatīts teksts. Šis piegājiens nerespektēja kontekstu, tāpēc folkloras pētnieki 20. gs. otrajā pusē piedāvāja jaunu pieeju – aizstāvēja konteksta jēdzienu. Lauri Honko, viens no aktīvākajiem folkloras nozīmes teorētiķiem apgalvoja, ka teksts pats par sevi ir “tukšs”, tas ir “atvērts un bez nozīmes”, bet nozīmi folkloras teksts iegūst vienīgi kontekstā, lietojumā – kad tiek uzlādēts ar izjūtām, attieksmēm, vērtībām (Bula, 2011, 198). Šeit D. Bula iezīmē, ka folkloras pētniecībā ārkārtīgi svarīgi pievērst uzmanību ne tikai pašam folkloras tekstam, bet arī kontekstam, kas šo tekstu rada. Salīdzinošā metode šajā gadījumā, apskatot latviešu un lietuviešu tradicionālo vasaras saulgriežu svinību aprakstus, ļauj noteikt līdzības un pamanīt arī atšķirības tajās. Amerikāņu folklorists Alans Dandess (Alan Dundes) apgalvo, ka folkloristiem salīdzinošā metode parasti nozīmē to, ka pētnieki tiek radniecīgi materiāli (Dundes, 1993, 70). Šajā darbā tiks salīdzinātas latviešu un lietuviešu vasaras saulgriežu svinību tradīcijas, tāpēc kontekstam šeit ievērojama nozīme.

Lai iegūtu priekšstatus par mūsdienu Jāņu un Rasas svētku ieražām, tika veikta anketēšana. Pavisam tika aptaujāti 104 respondenti – 44 latvieši un 60 lietuvieši vecumā no 18 līdz 77 gadiem. Atsaucoties uz latviešu folkloristi Baibu Krogzemi-Mosgordu, anketēšana folkloras materiālu vākšanā nav populāra metode, jo tajā nenotiek vācēja un teicēja tiešā komunikācija, kas ir ļoti svarīga kā folkloras teksta, tā konteksta labākai izpratnei un precīzai fiksēšanai. (Krogzeme-Mosgorda, 2002, 37). Savukārt darba autore uzskata, ka šajā pētījumā anketēšana uzskatāma par vislabāko metodi mūsdienu vasaras saulgriežu tradīciju apzināšanai, jo tā ļauj aptaujāt plašu informantu loku un noskaidrot šo respondentu Jāņu un Rasas svētku laikā ievērotās tradīcijas. Anketā tika uzdoti specifiski jautājumi par Jāņu un Rasas svētku svarīgākajiem momentiem un augu izmantošanas nozīmi tajos. Anketas paraugi apskatāmi 1. pielikumā un 2. pielikumā.

B. Krogzeme-Mosgorda norāda, ka vācot jebkuru, tai skaitā folkloras, materiālu ar anketēšanu, galvenā problēma ir pētnieka un respondenta nevienlīdzīgais statuss varas nozīmē. Proti,

veidodams anketu sava pētījuma vajadzībām, pētnieks jau iepriekš orientējas uz paredzamajiem rezultātiem – gan izvēloties anketas tematu, gan ar konkrētu jautājumu loku ierobežojot tā iztīrījumu. Viņš dodas pie potenciālā respondenta kā autoritāte, savas nozares eksperts un tādējādi arī kā jautājumu uzdevējs. Savukārt respondentam bieži paliek tikai jautājumu atbildētāja, t.i., informācijas avota loma. (Krogzeme-Mosgorda, 2002, 38). Darba autore uzskata, ka šajā gadījumā konkrētais jautājumu loks, kas tiek uzdots respondentiem, sekmē respondentu koncentrēšanos uz konkrētām lietām, kuras no viņiem tiek prasītas. Gan anketas virsraksts, gan tajā uzdotie jautājumi norāda uz konkrētiem Jāņu un Rasas svētku rituāliem, kuru norisi respondenti apstiprina kā aktuālu esam, pievienojot savu personīgo pieredzi un tādā veidā sniedzot pētījumam nepieciešamo informāciju. B. Krogzeme-Mosgorda norāda arī uz to, ka anketēšanas metodi var izmantot visai daudzveidīgi, atkarībā no pētnieka iztēles un profesionalitātes. Veiksmīgi pielietota, anketēšanas metode izpaužas kā rakstveida intervija, kuras gaitā veidojas respondenta brīvs stāstījums. (Krogzeme-Mosgorda, 2002, 43). Atsaucoties uz šo norādi, darba autore apgalvo, ka, lai arī vairumā gadījumu uz anketas jautājumiem sniegtās atbildes bija samērā īsas un konkrētas, daži respondenti labprāt izteicās vairāk, kā rezultātā anketas jautājumi un atbildes tik tiešām veidojās kā rakstveida intervija. Šo anketu respondenti sniedza daudz vērtīgas informācijas papildu tam, kas tika no viņiem prasīts.

Darbs kopumā sastāv no 4 nodaļām. Pirmajā nodaļā “Ar augiem saistīto simbolisko priekšstatu pētījumi Latvijā, Lietuvā un kaimiņzemēs” tiek aplūkoti pētījumi par augu simbolisko nozīmi dažādās kultūrās. Šajā nodaļā sniegts apskats par to, kāpēc augi īpaši izceļami un kāpēc tiem piedēvējama īpaša nozīme dažādos rituālos un sadzīves situācijās. Tiek aplūkoti un salīdzināti priekšstati par augiem latviešu, lietuviešu, igauņu un dažādu slāvu tautu pasaules uzskatos, kā arī izdalītas dažādas augu funkcijas – dekoratīvā, dziednieciskā, aizsargājošā, pareģojošā un citas. Šajā nodaļā tiek iezīmētas līdzības minēto tautu priekšstatos par augiem un to izmantošanā cilvēku vajadzībām.

Otrajā nodaļā “Augi Jāņu un Rasas svētku tradicionālajās ieražās” apskatīta augu nozīme latviešu un lietuviešu tradicionālajā kultūrā, norādot uz kopīgajām un atšķirīgajām izmantošanas iezīmēm. Šajā nodaļā sīkāk aprakstīta augu nozīme vasaras saulgriežu rituālos Latvijā, apskatīti dažādi vasaras saulgriežu svētku norises posmi, analizējot augu klātbūtni tajos. Izcelti atsevišķi augi, kas īpaši populāri Jāņos un Rasas svētkos, analizējot to maģiskās, dziednieciskās un citas

īpašības. Tāpat šajā nodaļā apskatīti arī dažādi ar vasaras saulgriežiem saistītie zīlēšanas rituāli un augu klātbūtne tajos.

Trešajā nodaļā “Augu simbolika vasaras saulgriežu kontekstā mūsdienu Latvijā un Lietuvā” analizēti mūsdienu priekšstati par Jāņu un Rasas svētku svinēšanu. Tiek apskatītas gan mūsdienu interneta publikācijas par vasaras saulgriežu tēmu, gan arī analizēti anketās iegūtie rezultāti. Nodaļā aplūkotās interneta publikācijas ir par atsevišķām vasaras saulgriežu tradīcijām, kas mūsdienās mainījušas savu kontekstu un nozīmi, īpaši izcelta šeit papardes zieda tematika. Tāpat šajā nodaļā apkopoti arī anketās savāktie dati – veikts respondentu sniegto atbilžu salīdzinājums, analizējot to līdzības ar tradicionālajās ieražās aprakstītajām vasaras saulgriežu tradīcijām un izceļot dažādos respondentu priekšstatus par augu simboliku Jāņu un Rasas svētku ieražās.

Ceturtajā nodaļā “Kopīgās un atšķirīgās iezīmes Latvijas un Lietuvas situācijā” tiek veikts salīdzinājums starp latviešu un lietuviešu respondentu sniegtajām atbildēm, īpaši izceļot atšķirīgo. Šajā nodaļā salīdzināta gan Jāņu un Rasas svētku svinēšanas popularitāte, gan arī ar svētku ieražām saistīto augu pielietojums.

Darbā izmantoti dažādu autoru pētījumi un publikācijas par augu simboliem dažādu tautu priekšstatos. Pētījumā izmantoti apraksti par latviešu un lietuviešu vasaras saulgriežu svētku svinēšanas tradīcijām, latviešu un lietuviešu ticējumi, kā arī iegūtie aptauju dati. Datu analīzē izmantota kontekstuālā pieeja.

Kopumā izvēlētā darba tēma aktuāla, jo Jāņu un Rasas svētku tradīcija Latvijā un Lietuvā dzīva arī mūsdienās. Senākās tradīcijas samērā līdzīgas gan latviešiem, gan arī lietuviešiem, taču mūsdienu kontekstā tās transformējušās un pārveidojušās katrā valstī atšķirīgi.

1. AR AUGIEM SAISTĪTO SIMBOLISKO PRIEKŠSTATU PĒTĪJUMI LATVIJĀ, LIETUVĀ UN KAIMIŅZEMĒS

Cilvēki, vairākus gadu tūkstošus dzīvodami līdzās augu valstij, to vērodami un lietojami, ir nonākuši pie būtiskiem atklājumiem, no kuriem daudzi saglabājušies svarīgi līdz pat mūsdienām (Merkienē, 1999, 193-194). Šis ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kāpēc augiem tiek piešķirts īpašs statuss daudzās pasaules kultūrās. Dabas nemitīgais tuvums ir veicinājis dažādu augu novērošanu, to būtiskāko īpašību iepazīšanu un iemācīšanos tās izmantot savām vajadzībām.

Analizējot augu dažādās īpašības, cilvēki tos iedalīja ēdamos un neēdamos, piemērotos un nepiemērotos mājas iekārtošanai, slimību ārstēšanai un tamlīdzīgi. Augi tika iedalīti derīgos un kaitīgos, pievilcīgos un nepievilcīgos, vērtīgos un nevērtīgos (Treinytė, tiešsaiste). Runājot par augu nozīmīgumu latviešu, lietuviešu un tuvāko kaimiņu tautu priekšstatos, izšķiramas vairākas atsevišķas kategorijas, kurās augiem iedalīta īpaša loma. Augs var būt gan kā ikdienas dzīves sastāvdaļa, gan kā pielūgsmes objekts, gan kā ārstniecības līdzeklis cīņā ar dažādām kaitēm, gan kā dekoratīvs un cilvēkus aizsargājošs elements, gan kā laimi piesaistošs atribūts. Augu izmantošanas veidi bijuši visdažādākie, sākot ar augu izmantošanu sadzīvē un beidzot ar tiem piedēvētām maģiskām īpašībām un to iecelšanu dievu statusā.

Lietuviešu etnoloģe Regīna Merkiene (Regina Merkienė) norāda uz to, ka sadzīvē augi ir gan pārtika, gan apģērbs, gan medikamenti, gan lopbarība, gan būvmateriāls, gan arī izejmateriāls mūzikas instrumentu izgatavošanai. Savukārt metafiziskā telpā augs var simbolizēt maģisku aizsardzību (ozola zars mājās aizsargā pret zibens spērienu), pravieti (salmi zem Kūču vakara galdauta spēja noteikt cilvēka nākotni), starpnieku (meitene, nepiekrītot precēties, sūta puisim izlobītu zirņu pāksti), ziedojumu (kadiķa sadedzināšana), dziedinātāju (Merkienė, 1999, 194). Arī slāviste Valērija Usačova (Валерия Васильевна Усачёва) norāda, ka līdzīgi tas minēts arī slāvu tautu mītiskajos priekšstatos, kur augu pasaules zaļā krāsa asociējas ar tādiem jēdzieniem kā dzīvība, veselība, laime, veiksmē, labklājība. Zaļie augi apveltīti ar maģiskām īpašībām, aizsargājošu, ļaunumu atvairošu simboliku. Caur augšanu cilvēks iegūst veģetatīvo spēku. Zaļie augi tiek izmantoti rituāli – maģiskā praksē kā līdzekļi ļaunuma atvairīšanai un kā līdzekļi, kam piemīt dzīvību producējošs spēks; tāpat šie augi tiek izmantoti zīlēšanas un līdzīgos rituālos (Усачёва, 2008, 146). Arī šeit parādās iepriekšminētā aizsargājošā funkcija vai maģiskā, labo

spēku piesaistes funkcija, kas kalpo par palīgu cilvēkam dažādu rituālu darbību veikšanā. Igaunijā, lai arī augu populārākā un iecienītākā izmantošana bija tieši medicīniskos nolūkos, taču arī tur šīs funkcijas paplašinājās, sākoties 20. gadsimtam, kad tautas dziednieki sabiedrībā ieņēma daudz lielāku lomu par ārstu vien – nu jau viņi spēja paredzēt nākotni, ķert zagļus, veikt dažādus rituālus un dot cilvēkiem dažādus padomus (Sõukand, Raal, 2005). Arī Latvijā augu izmantošana bija populāra gandrīz visās dzīves jomās.

Viena no dažādu tautu priekšstatos sastopamajām kopīgajām pazīmēm, kas iecerē augus īpašā godā, ir priekšstati par Pasaules jeb Dzīvības koku. Pasaules koka tēls pastāv visās pasaules tautās. Dzīvības koka simbols tradicionālajā kultūrā sastopams jau no neolīta laikmeta un ne tikai lietuviešu kultūrā. Pasaules kokā sastopas dažādi pretstati: debesis – zeme, augsts – zems, pagātne – tagadne, gaisma – tumsa. Pasaules kokam ir trīs daļas, kas apņem trīs Visuma sfēras: debesis ar debesu dieviem, sauli, mēnesi, zvaigznēm un putniem; zemi ar zemes dieviem, cilvēkiem un dzīvniekiem; pazemi ar pazemes dieviem, zivīm, čūskām un rāpuļiem (Treinytė, tiešsaiste). Ar trīsšķāņaino pasaules modeli saistīti arī gandrīz visu tautu mīti par tā saukto Pasaules koku, dēvētu arī par Dzīvības koku vai Saules koku, kura lapotne simbolizē debesis, stumbrs – zemi, bet saknes – pazemi (Kēņiņš, 2014). Igaunu mitoloģijā Pasaules koks parasti attēlots kā milzīgs, bieži krāšņs un kupls koks ar noteiktu zaru skaitu. Īpaši izcelts ir arī lapu izmērs un krāsa. Šis koks bieži vien atrodas īpašā mītiskā vietā, piemēram, kontinenta pašā centrā, un parasti tas tiek saistīts ar debess ķermeņiem, kuri vai nu balstās uz šī koka zariem, vai nu griežas ap tā galotni (Lintrop, 2001). Pasaules, vai Dzīvības, koks rāda, ka viss kosmos – Zeme, debesis un pazeme ir nedalāms kā koks, periodiski atjaunojošs, tātad mūžīgs (Usačiovaitė, 1999, 38). Šāda izpratne par koku kā pasaules attēlojumu, kā triju Visuma sfēru – debesu, zemes un pazemes – vienotāju saistāma ar seno koku kultu, turklāt iecerē koku īpašā, dieviem pietuvinātā statusā.

Koku pielūgsmes pēdas redzamas vairākos mūsdienu ticējumos kā slāvu, tā arī latviešu, lietuviešu un igauņu tautās. Tā, piemēram, ciemata aizsardzībai no ļauniem spēkiem iestāda koku. Slovēnijā liepu, kas aug ciema centrā, visi iedzīvotāji uzskata par svētu (Усачёва, 2008, 217). Arī latviešiem koku kults labi pazīstams. Tā pamatā meklējams animisms – latvieši uzskatīja, ka kokam piemīt dvēsele vai ka dvēsele dzīvo kokā vai tā apkārtnē. Tautas dziesmās kokus parasti personificē, turklāt pastāv uzskats, ka agrāk koki pat spējuši runāt (Straubergs, 1944, 53). Lietuviešu folkloriste Brone Stundžiene (Bronė Stundžienė) norāda, ka arī lietuviešu

tautas dziesmās koks uztverams kā dzīva būtne ar visām tai raksturīgajām cilvēciskajām īpašībām. Tāds augu attēlojums tautas dzejā pamatoti saistāms ar antropomorfo koku jēdzienu senajā pasaules uztverē (Stundžienē, 1999, 215). Igaņu folkloriste Marija Anna Rimmel (Mari-Ann Rimmel), savukārt, norāda, ka sens koks pats par sevi ir ilgmūžības un dzīvotspējas simbols (Rimmel, tiešsaiste). Par svētiem kokiem tika uzskatīti dažādi koki, taču šeit jānorāda uz līdzībām latviešu, lietuviešu un tuvāko kaimiņu tautu uzskatos. Īpaši izceļams koks šajā sakarā ir ozols. Ozols slāvu mitoloģijā ir viens no viscienītākajiem kokiem. Tas simbolizē vīrišķību, spēku, izturību. Ozols saistīts arī ar pērkonu dievību, kā arī tas kalpoja par ziedošanas vietu (Петрухин, 1995, 169). Arī igauņu folklorā ozols uzskatāms par svētu. Ozols ir Zviedrijas karaļa iestādīts koks, tas kalpo kā apstāšanās vieta nozīmīgām personām, apslēpto dārgumu glabātājs, ar ozolu saistīta arī cilvēku pārvēršanās kokā, ozols parādīts kā patvēruma vieta, kā koks, kurš aug uz karavīra kapa. Ozols saistāms arī ar koku kultu, ziedošanu tiem, koku spēju runāt u.c. motīviem. Turklāt igauņu folklorā parādās arī koku stādīšanas motīvs, pieminot aizgājušo (Rimmel, tiešsaiste). Šeit gan neparādās citur labi pazīstamais ozola kā vīrišķā spēka simbols, taču pārējie motīvi kopīgi ar citām kaimiņu tautām. Baltu, tāpat kā citu indoeiropiešu, mitoloģijā ozols saistāms ar Pērkonu. Saka, ka pērkonš nekad nesper ozolā, ka šī koka zari, palikti zem jumta spāres, pasargā no pērkonu, vai otrādi – pērkonu laikā nedrīkst slēpties zem ozola, jo šajā kokā var iespert Pērkonš, norāda lietuviešu tautas kultūras pazinēja Jurgita Treinīte (Jurgita Treinytė) (Treinytė, tiešsaiste). Latviešu folklorists Kārlis Straubergs, norāda, ka latviešu priekšstatos ozols tiek identificēts ar vīrieti un liepa ar sievieti ļoti daudzās tautas dziesmās un paražās: no attiecīga koka taisa bērniem šūpuļus, cērt līksti, kokam ziedojo un kulta dziesmas dziedot (Straubergs, 1944, 63). Līdzīgi priekšstati sastopami arī lietuviešu uzskatos. Dziesmās ozols vienmēr vērtēts estētiski, pacilājoši, dēvēts par izcilu, skaistu, sprogainu (cirtaino lapu formas dēļ), cienījamu (koku pielūgsmes dēļ). Ozols simbolizē vīrieša spēku, izturību, salīdzināms ar jaunības skaistumu. Tā koka cietība simbolizē spēku, ilgmūžību sentēvu pieredzi un gudrību, norāda J. Treinīte (Treinytė, tiešsaiste). Turklāt visās minētajās – gan latviešu, gan lietuviešu, gan igauņu, gan arī slāvu – tautās ozols salīdzināts ar Pasaules koku.

Pretstatā ozolam, taču vienlaikus arī līdzās tam, gan latviešu, gan lietuviešu, gan arī slāvu mitoloģijā bieži sastopamais koks ir liepa. K. Straubergs apgalvo, ka ozols ir vīriešu, bet liepa sieviešu koks, ko apliecina ziņas jau no 16.-17. gadsimta (Straubergs, 1944, 62). Arī slāvu mutvārdu tradīcijā ozols un liepa bieži pretstatīti viens otram. Viens no šādiem pretstatīšanas

iemesliem ir koksnes īpašības – liepas maigums pretstatā ozola cietībai. Līdzīgi kā latvieši, arī slāvi šūpuli meitenei gatavoja no liepas koka, bet puisim – no ozola (Treinytė, tiešsaiste). J. Treinīte norāda, ka lietuviešiem liepa saistāma ar dievību Laimu. Tika uzskatīts, ka liepa ir mātišķais koks, cilvēku aizgādne. Lietuviešu tautasdziesmās liepa vispirms uzskatīta par sievišķo simbolu: tā bieži salīdzināma ar māti, meitu, māsu. Liepa vienmēr apdziedāta ar cieņu, simboliski tā dēvēta par “balto” (Treinytė, tiešsaiste). Atsaucoties uz B. Stundžieni, norādāms, ka liepa izceļas ne tikai kā pamata sievietes un koka paralēļu komponents – tā vispār uzskatāma par valdošo, vispārīgo sievišķības simbolu (Stundžienė, 1999, 221). Igaunijā liepa arī viens no svētajiem kokiem līdzās ozolam, kuru pielūdza un kuram nesa ziedojumus (Paykac, 2008, 740). Arī Latvijā pazīstamas elku liepas, šie koki ir svēti, tiem nedrīkst kaitēt, citādi gaidāma liela nelaieme, pat nāve (Straubergs, 1944, 64). Liepa kā sievišķā apzīmējums ieņem nozīmīgu lomu gan baltu, gan arī slāvu tautu mitoloģijā. Līdzās šiem kokiem apskatāmi arī citi, kas īpaši izceļami citu starpā, tiem piedēvējot dažādas maģiskas īpašības.

Ja ozola un liepas simbolika gan Baltijas valstu, gan slāvu priekšstatos samērā līdzīga, tad, piemēram, egles nozīmē vērojamas zināmas atšķirības. Tā, piemēram, egle, tāpat kā citi skujkoki (priede, kadiķis), kam piemīt specifiska smarža un durstīgas adatas, tiek izmantoti kā ļaunumu atvairoši augi gandrīz visur, kur tie aug. Rietumu slāvu zemēs Ziemassvētkos mājas, vārtus, kā arī kūts un staļļa durvis rotāja ar skujkoku zariem, lai ragana neiekļūtu iekšā. Līdzīgā veidā Ukrainā izmantoja egles zarus kopā ar nātrēm Ivana Kupalas dienā (Jāņos): tos sprauda vārtu, kūts priekšā, jumtu pažobelēs pret raganām un pret dažādām slimībām. Egles zarus izmantoja arī aizsardzībai pret sliktiem laikapstākļiem (Усачёва, 2008, 219). Lietuviešu priekšstatos, savukārt, egle kā mūžzaļš augs simbolizē dabas veģetācijas spēku, dzīvības nepārtrauktību. Izmantojama gandrīz visos ģimenes un kalendāro ieražu svētkos. Kāzās egles novietoja pie vārtiem, no egļu zariem veidoja kāzu dārzu. Ceļus un istabas ar egļu zariem kaisa bērēs, no egļu zariem pin vainagus, rotā ratus, ar kuriem ved mirušo, norāda J. Treinīte (Treinytė, tiešsaiste). Taču latviešu tradicionālajos priekšstatos egle nav labs koks. Tautas ticējumi vēsta, ja pie mājām aug egles vai priedes, tad cilvēkiem un lopiem piemetas slimības (Šmits, tic. Nr. 6995). V. Usačova norāda, ka slāvu tautas egli, citus skujkokus un mūžzaļos augus par rituālajiem augiem plaši izmantoja ziemas perioda rituālos (īpaši Ziemassvētku laikā), tie simbolizēja nepārejošu cikliskumu dabas attīstībā. Saskaņā ar slāvu tautu priekšstatiem spēki, kas izsauc veģetāciju, jo īpaši spēcīgi koncentrējas mūžzaļajos augos. Ar tiem rotāja dzīvojamo māju iekštelpas, tos sprauda pie kūts un

staļļa durvīm (dienvidslāvi un rietumslāvi) (Усачёва, 2008, 148). Mūsdienu Latvijā egle un bieži vien arī citi skujkoki saistāmi ar sērām un bērnu rituāliem. Izņēmums šajā sakarā ir Ziemassvētki, kur egle līdzīgi kā slāvu un lietuviešu priekšstatos simbolizē mūžīgu zaļotspēju un dzīvību.

Ar bērzu un tā aizsargājošo funkciju saistāmi austrumslāvu un rietumslāvu vasaras svētki. Bērza zarus, vainagus un slotas izmantoja kā aizsardzību pret ļaunajiem spēkiem un slimībām. Bērza zarus iesprauda virs kūts durvīm Sv. Jura dienas priekšvakarā, tāpat arī Jāņu priekšvakarā, lai lopus pasargātu no raganām. Govīm uz ragiem uzlika bērza vainagus, lai atgaiņātu ļaunos garus (Усачёва, 2008, 220). Ļoti līdzīgu bērza izmantojumu redzam arī latviešu ieražās. Saskaņā ar K. Strauberga sacīto, liela loma bērza meijām ierādīta vasaras saulgriežu rituālos. Ar meijām, vaiņagiem un Jāņu zālēm pušķo ne vien dzīvojamo ēku, bet arī kūtis un klētis, dārzus un tūrumus, dzirnas, kā arī govīs. Meijas, vaiņagi un Jāņu zāles ir mājas svētībai (Straubergs, 1944, 80, 81). Arī lietuvieši vasarsvētkos ar bērza zariem rotā mājas, pušķo govīm galvas, norāda J. Treinīte. Taču kopumā bērzs lietuviešu folklorā traktējams divējādi. Dažās teikās tas saistīts ar velnu. Bērzi patīk arī laumām. Citās teikās bērza zari aizsargā pret pērkona negaisu. No bērza zariem sien slotas, pirtsslotas, pumpuru un lapu novārījumu lieto ārstnieciskos nolūkos, no bērza tāss iegūst darvu, pavasarī dzer bērzu sulas (Treinytė, tiešsaiste). Arī latvieši mūsdienās ārkārtīgi iecienījuši bērza sulas, uzskata tās par ļoti veselīgām un lieto tās ārstnieciskos nolūkos – imunitātes stiprināšanai.

Vēl viens koks, kam raksturīga maģiska aizsargfunkcija, ir pīlādzis. Arī tas pazīstams daudzu tautu mītiskajos priekšstatos. Vairākās vietās Krievijā pīlādzi uzskatīja par svētu koku (Усачёва, 2008, 220). J. Treinīte norāda, ka pīlādzis ir brīnišķīgs, ļaunos garus atgaiņājošs koks. No pīlādža bīstas laumas, raganas, jo īpaši velni. Tiek uzskatīts, ka ar pīlādža zaru var pat nogalināt velnu. Sargājoties no ļaunuma, mājās izkar pīlādžu zarus un kviešus vai ar pīlādžu zariem ierīvē govīs (Treinytė, tiešsaiste). Pīlādzis kā līdzeklis pret nelabiem gariem, velniem un raganām ir ļoti pazīstams arī citām tautām. Ar to Jāņu vakarā apsprauž kūts durvis, lai ļaunais gars neiet iekšā (Straubergs, 1944, 80). Īpaša nozīme vasaras saulgriežu rituālos pīlādzim ne tikai Latvijā. Lietuvieši pīlādzi izmanto arī Rasas svētku laikā, sargājot sevi un dzīvās radības no raganām. Ar pīlādžu zariem rotāja kūtis, logus, cilvēki ticēja, ka, tiklīdz ļaunie gari saskaitīs lapiņas, uzausīs rīts un beigsies to buršanās laiks, norāda J. Treinīte. Tāpat arī, meklējot papardes ziedu, ar pīlādža zaru jāapvelk apkārt aplis, tad tas nodrošina maģisku aizsardzību (Treinytė, tiešsaiste). V. Usačova raksta, ka arī slāvi pīlādži izmanto vasaras saulgriežu kontekstā. Tā,

piemēram, Novgorodā Ivana Kupalas (Jāņu) dienā pīlādža zarus sprauda māju stūros, dārzos un atstāja uz lauka, tādā veidā atbaidot nešķīstos garus (Усачёва, 2008, 221). Taču pīlādža brīnumainais spēks ir ne tikai Jāņos. Latvieši ar pīlādža palīdzību aizgaiņā raganas, īpaši spēcīga aizsardzība rodas tad, ja tam virsū uzvelk vēl lietuvēna krustu. Tāpat arī uzskata, ka pie mājām augoši pīlādži aizsargā no pērkona, norāda K. Straubergs (Straubergs, 1944, 66). Visi iepriekšminētie augi galvenokārt tika izmantoti maģiskas aizsardzības nolūkos – nelaiemes atvairīšanai un svētības iegūšanai. Šeit būtiska loma tiek piedēvēta tieši zaļajai krāsai, kas piemīt šiem augiem. V. Usačova apgalvo, ka zaļā krāsa caur savu materiālo iemiesojumu – kokiem, zariem, vainagiem, zāli – piedalās visos kalendāro un ģimenes cikla rituālos (kristībās, kāzās, bērēs) (Усачёва, 2008, 146). Šī krāsa ir dzīvības un auglīguma simbols, un cilvēkiem tās klātbūtne bija svarīga visos dzīves nozīmīgajos brīžos. Tieši tā iemesla dēļ, ka vairums šo augu ir zaļi pavasara-vasaras cikla laikā, to izmantošana visvairāk sastopama tieši šī perioda svētkos un dažādās ieražās. Koku loma šeit īpaši svarīga, jo to kuplie zari un lapas spēja nodrošināt cilvēkus ar zaļās krāsas klātbūtni visa pavasara – vasaras cikla garumā.

Māju pušķošanai, to aizsardzībai, kā arī dažādiem rituāliem cilvēki izmantoja ne tikai kokus, bet arī citus zaļās augu pasaules elementus. Zaļie augi kā universāls dārgums pazīstams visiem slāviem, norāda V. Usačova. Uzskatīja, ka tie pasargā no dažādām slimībām, noskaušanas un kaitējuma, atvaira ļaunos spēkus (burvjus, raganas, “dzīvos miroņus”), čūskas, plēsīgus zvērus, kaitēkļus, tārpus, grauzējus, aizsargā no stihiskām nelaimēm (vētras, zibens, ugunsgrēka, viesuļa, krusas postījumiem) un slimībām (Усачёва, 2008, 149). R. Merkiene norāda, ka metafiziskā telpā augs var simbolizēt maģisku aizsardzību kā, piemēram, salms, kurš jātur mutē, ja šuj drēbes, kas uzvilktas mugurā, lai nekļūtu plānprātīgs (Merkienē, 1999, 197). Augus, kuriem piešķīra ļaunumu atvairošu funkciju, cilvēki nēsāja pie sevis, apsējās ar tiem, valkāja tos uz galvas, sapītus vainagā, pušķoja ar tiem lopus un pat putnus, kā arī saimniecības inventāru, piena traukus; zaļos zarus vai smaržīgās zāles iesprauda dārzeņu dobēs un labības laukos. Uzskatīja, ka viss iepriekšminētais nodrošina veselību un laimi mājās un ģimenē (Усачёва, 2008, 147). Maģiskai aizsardzībai izmantoja ne tikai koku zarus, bet arī visus zaļos un ziedošos pļavas augus, kas attiecīgajā laika periodā bija pieejami.

Īpaši nozīmīgas ir dažādas puķes. Saskaņā ar J. Treinītes sacīto, lietuviešu priekšstats pastāv uzskats, ka pie ikvienas ēkas un dzīvojamās mājas jābūt iekoptam puķu dārziņam. Piemēram, Žemaitijā ikvienā dārzā vajadzēja augt rozēm un lilijām. Dažkārt par rozēm dēvēja

dedestiņas (puķuzirņus), kāršrozes, dālijas, bet par lilijām - “liesmojošās”, oranžās lilijas, narcises. Protams, neiztikt arī bez rūtām (Treinytė, tiešsaiste). K. Straubergs, savukārt, norāda, ka latviešu uzskatos puķe nereti tiek uzskatīta par cilvēka līdzinieku, tās izplaukšana ir uz laimi, bet neizplaukšana var pat nāvi nozīmēt (Straubergs, 1944, 77). Līdzīgi arī saskaņā ar J. Treinītes sacīto, lietuvieši cilvēkus salīdzinājuši ar puķēm, piemēram, jauna meitene līdz kāzām tika salīdzināta ar puķu dārzu, rūtu vainagu vai ziedošu liliju (Treinytė, tiešsaiste). Šeit minēto salīdzinājumu dēļ augiem piedēvējamas ne tikai aizsargājošas, bet arī citas funkcijas. Īpaša loma augiem tiek piešķirta arī dažādos pareģošanas un zīlēšanas rituālos. Tā, piemēram, latviešu tradīcijā mirte spēja pareģot jaunu meitu precēšanos. Tautas ticējums vēsta: kad mirtes neaug, paliek veca meita (Šmits, tic. Nr. 21208). Savukārt ārpus kāzu konteksta mirte vēstīja par nāvi, tā K. Straubergs (Straubergs, 1944, 74). Līdzās dekoratīvai funkcijai, ko veica piemājas dārziņos augošās puķes, cilvēki tām piešķīra arī maģiskas, nākotni paredzošas funkcijas.

Augu zaļajai krāsai bija ievērojama nozīme arī dažādos zīlēšanas rituālos. V. Usačova norāda, ka paradums zīlēt savu likteni pēc svaigiem zaļajiem augiem bija plaši izplatīts visās slāvu tautās: kāds no mājsaimniecības pirms zīlēšanas iedomājās par visiem ģimenes locekļiem (vai arī to darīja katrs par sevi pašu), piekāra uz nakti zem mājas jumta, aizbāza pie sienas zāļu saišķi vai kādu zaru. Ja nākamajā rītā augs saglabājis savu svaigumu, tā bija laba zīme: cilvēks būs sveiks un vesels. Novītis augs liecināja par pretējo (Усачёва, 2008, 151). R. Merkiene norāda, ka arī Lietuvā tiek uzskatīts, ka pēc augiem var uzzināt par gaidāmu laimi, kāzām vai nāvi. 20. gs. 1. pusē kāzu pareģošanas nozīme bija piedēvēta kaņepēm, magonēm. Līdz pat pēdējai desmitgadei kāzu un mīlestības pareģošanas nozīme piemita kumelītēm, bet laimes un nelaiemes pareģošanas nozīme - ceriņu ziediem (Merkienė, 1999, 198). Līdzīgas iezīmes sastopamas arī latviešu zīlēšanas priekšstatos – mīlestību zīlēja, izmantojot kumelītes vai pīpenes ziedus, savukārt laimi meklēja ceriņu ziedos – tajos atrastie vairāklapainie ziedi ir uz laimi, mazāklapainie uz nelaimi, norāda K. Straubergs (Straubergs, 1944, 75). Slāvu tautām zīlēšana balstīta uz vienkāršām asociācijām: dabā zaļā krāsa periodiski izzūd un parādās no jauna. Tas pats, taču daudz īsākā laika posmā, notiek ar objektiem, kurus izmanto zīlēšanā: zaļam zaram, ziedu pušķim vai vainagam piemīt dzīvotspēja, taču drīz vien tie iznīkst, zaudē šo spēku un pareģo kaut ko sliktu (Усачёва, 2008, 151-152). Līdzīgas iezīmes zīlēšanas rituālos novērojamas arī Latvijā, ciešā saistībā ar zīlēšanu vasaras saulgriežos, kas tiks apskatīta 2. nodaļā.

Kā vēl viena svarīga augu izmantošanas joma minama tautas medicīna un dziedniecība. R. Merkiene norāda, ka 20. gadsimtā Lietuvā par augiem zināts diezgan daudz. Agrārā lauku kultūra balstījās uz savvaļas un kultūraugu īpašību pazīšanu un šo augu lietošanu ikdienas dzīvē (Merkiene, 1999, 195). Šīs augu iepazītās īpašības cilvēki iemācījās izmantot ne tikai pareģošanas un veiksmi piesaistīšanas rituālos, bet arī ārstnieciskos nolūkos. V. Usačova norāda, ka ar pozitīvām īpašībām apveltīti augi (dažādas zāles, lapas, koku zari) izmantojami ārstnieciskos rituālos. Ar dažādu novārījumu un tinktūru palīdzību ārstē slimības, izdzen tās, liekot slimniekam elpot ārstniecisko augu garaiņus. Pirms ārstēšanas slimnieku apjoza ar zaļu zaru, ticot, ka šis augs paņems slimību. Reizēm ar tādu pašu nolūku slimnieku nopēra ar zaļu zaru (Усачёва, 2008, 150). Savukārt, piemēram, kaltētu liepu ziedu tēja ir zāles pret saaukstēšanos, norāda J. Treinīte (Treinytė, tiešsaiste). Šīs liepziedu ārstnieciskās īpašības zināmas kā lietuviešiem, tā arī latviešiem, un šādas tējas pret saaukstēšanos lieto arī mūsdienās. Ārstniecisks augs ir arī paparde. Lietuviešu vēsturniece Elvīra Usačovaitē (Elvyra Usačiovaitė) norāda, ka zāļu ražošanā to lieto arī šodien (Usačiovaitė, 1999, 79). Lietuviešu tautas medicīnā populārs arī dievkociņš: dzēra tā novārījumus, taisīja kompreses, to lietoja arī kā dezinfekcijas līdzekli. Dievkociņa lapas lika uz brūcēm, pie uztūkumiem, to tēju dzēra kā palīg līdzekli pret zobu sāpēm, saaukstēšanos, reimatismu, kuņģa slimībām, tārpiem. Dievkociņš palīdzējis arī pret bailēm, krampjiem, krītamo kaiti (Usačiovaitė, 1999, 82-83). Augu pozitīvās īpašības plaši izmantojamas arī mūsdienu medicīnā gan zāļu ražošanā, gan dažādu tēju izgatavošanā.

Daba un augu valsts cilvēkam līdzās ir nepārtraukti, tāpēc to izmantošana cilvēku ikdienas dzīvē ir pašsaprotama. Cilvēki, daudzu gadu gaitā iegaumējuši daudzveidīgos augus un to dažādās īpašības, iemācījušies tos izmantot savā labā visdažādākajiem mērķiem – gan pārtikai, gan izejmateriāliem, gan dekoratīvos, gan medicīniskos nolūkos, gan arī daudzām citām vajadzībām. Šī iemesla dēļ augu loma cilvēku dzīvē ir neaizvietoājama, un augi ieceļami īpašā statusā visās pasaules tautās. Īpaši izceļama augu loma ir dažādos kalendāro ieražu svētkos, kam jo īpaši svarīgs ir dabas tuvums. Šis temats tiks apskatīts turpmākajās nodaļās.

2. AUGI JĀŅU UN RASAS SVĒTKU TRADICIONĀLAJĀS IERAŽĀS

Iepriekšējā nodaļā tika apskatīta augu nozīme latviešu, lietuviešu un tuvāko kaimiņtautu dzīvē. Tika izdalītas nozīmīgākās funkcijas, ko veic augi vai kuras tiem piešķirušī cilvēki, ilgus gadus dzīvodami līdzās augu valstij. Šajā nodaļā tiks apskatīta augu loma Jāņu un Rasas svētku tradicionālajās ieražās – kuros no svētku svinēšanas brīžiem piedalās augi un cik liela nozīme tiem piešķirama katrā no tiem.

2.1. AR AUGIEM SAISTĪTĀS JĀŅU UN RASAS SVĒTKU TRADĪCIJAS

Šodien Latvijā vasaras saulgriežu svētkus pazīstam ar nosaukumu Jāņi jeb Līgo svētki (E. Melngaiļa darināts nosaukums 20. gs. sākumā). Vairākas pazīmes vasaras saulgriežu svētku norisē vedina domāt, ka pats senākais šo svētku nosaukums latviešiem būs bijis Zāļu jeb Ziedu svētki, arī Zāļu jeb Ziedu vakars (Drīzule (sast.), 1982, 36). Ja ņem vērā, ka īstā svētku svinēšana sākās jau iepriekšējā vakarā, savu augstāko virsotni sasniedzot Jāņu naktī, ka nākamā – Jāņu diena – ir jau svētku nobeigums, ka Jāņu zālēm šais svētkos ierādīta nozīmīga vieta, tad svētku smaguma punkts pārsveras uz Zāļu dienu jeb kā to vēl citur sauca – Ziedu dienu (Olupe, 1992, 199-200). Šeit skaidri redzams, ka jau pats nosaukums vedina domāt uz to, ka zāles un ziedi šajos svētkos ieceļami īpašā godā. Līdzīgi tas novērojams arī pie lietuviešiem. Lietuviešu tradīcijā vasaras saulgriežiem minami trīs nosaukumi – Kupolē, Rasos, Joninēs. Kupolēt (kupoliauti) pēc lielās lietuviešu valodas vārdnīcas datiem nozīmē Jāņu laikā dziedot dziesmas lasīt puķes un zāles, kā arī priecāties Jāņu laikā (Kruopas, Jonikaitē, Kabelka, Paulauskas, Ulvydas, 1962, 928). Tajā pašā vārdnīcā par kupolēm (kupolēs) tiek sauktas vasaras saulgriežu laikā augošas un salasītas zāles (Kruopas, Jonikaitē, Kabelka, Paulauskas, Ulvydas, 1962, 928). Arī šeit redzama svētku nosaukuma saistība ar zāļu lasīšanu, kas ir vispopulārākā un zināmākā no vasaras saulgriežu svētku ieražām. Mūsdienās Lietuvā šos svētkus dēvē par Rasas svētkiem (Rasos) vai Jāņiem (Joninēs).

Latviešu saulgriežu svētki sākas ar Priekšjāņiem jeb Jāņu ielīgošanu, turpinās ar Zāļu jeb Ziedu dienu 23. jūnijā, pēc kuras seko Jāņu vakars, tad Jāņu nakts un Jāņu rīts jeb saullēkta sagaidīšana. Pēc tam seko arī Pēcjāņi, kas turpinās līdz pat Pētera dienai 29. jūnijā. Priekšjāņu

laikā krāja un mācījās jaunas dziesmas. Līdz Jāņiem bija jāpaveic arī dažādi darbi – jāpabeidz ravēšanas darbi, mēslu vešana, papuves aršana rudziem (Grāvītis, 1987, 72). Par Zāļu dienu tika dēvēta diena pirms Jāņiem – 23. jūnijs. Šajā laikā mājinieki savām vajadzībām ievāca tējas, raka saknītes, gan arī saplūca, pat sapļāva dažādas zāles lopu kaitēm. Šajā dienā ievāktām zālēm tika piedēvētas sevišķas īpašības (Senkēviča, 1940, 20). Zāļu dienā ļaudis lasīja Jāņu zāles, pušķoja sētu un pina vainagus. Šajā dienā nozīmīga vieta bija ierādīta tieši augiem, par ko vēsta arī nosaukums Zāļu diena (Olupe, 1992, 200). Vakarā govīs pārdzina mājās agrāk nekā parasti, šajos svētkos arī tas bija svinīgs brīdis, jo izpušķotas ar zālēm un ozolu zariem bija arī govīs, pušķotas bija arī kūts durvis un lopu vārti (Senkēviča, 1940, 27). Svētki bija visiem, arī lopiņiem. Pušķošana ar Jāņu zālēm un koku zariem šajā svētku gaidīšanas procesā ieņem pašu galveno vietu. Jāņu zāļu lasīšana ir atzīta tradīcija vasaras saulgriežos gan latviešiem, gan arī lietuviešiem.

Jāņu zāles ir visdažādākie augi, kas zied konkrētajā laika periodā. Latviešiem parastās Jāņu zāles ir ļoti dažādas. Aprakstos tiek minētas papardes, vībotnes, zilgalvītes, baldriāns, āboliņš, dedestiņas, suņuburkšķi, dadži, nātres, rozes, magones, biškrēsliņi, kliņģerītes, balandas, mētras un daudzi jo daudzi citi augi. Tautas dziesmās Jāņu zāles minētas ārkārtīgi daudz. K. Straubergs norāda, ka dažās tautas dziesmās tās ir specifizētas: meitām parasti puķes un ziedošas zāles, puisiem rupjas, asas un dzelīgas, veciem cilvēkiem īstās Jāņu zāles: papardītes, vībotnītes (Straubergs, 1944, 79). Līdzīgi arī Lietuvā – par kupolēm uzskatīti it visi augi, kas tajā laikā zied. Tiek minēti tādi augi kā atraitnītes, āboliņš, māršils, salvija, kaķpēdiņas, kumelītes un daudzi citi (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 85). Latviešu folkloriste Edīte Olupe norāda – latvieši ticēja, ka tikai līdz Jāņiem plūktajām zālēm ir dziedniecisks spēks (Olupe, 1992, 206). Gan Latvijā, gan arī Lietuvā Jāņu zāles deva govīm, ar tām rotāja govju ragus, lai govīm piesaistītu veiksmi, lai tās dotu vairāk piena un lai tās neslimotu.

Pie gatavošanās darbiem pieder arī Jāņu vainagu pīšana. Sapītas vainagā, zāles ieguva papildu spēku, norāda lietuviešu etnoloģe Nijole Marcinkevičienē (Nijolē Marcinkevičienē) (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 88). Jāņu vainags, no trejdeviņām puķēm un zālēm pīts, ir kā maģisks aplis, kas, galvā uzlikts, sargā no nelaimēm un slimībām, atvairā skauģus un nelabvēļus, norāda E. Olupe (Olupe, 1992, 208). Latviešu tradīcijās minēts fakts, ka Jāņos vainags jāpin no trejdeviņiem ziediem, savukārt lietuviešu tradīcijās, lai Jāņu vainags iegūtu īpašu maģisku nozīmi, tas pinams īpašā veidā – neizsakot ne vārda, kā arī tā sasiešanai nedrīkst izmantot diegu (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 88). Ar vainagu vasaras

saulgriežu tradīcijās saistīti arī dažādi zīlēšanas un pareģošanas rituāli. Gan latviešiem, gan lietuviešiem labi pazīstama vainagu peldināšana ūdenī. Ar to saistīti dažādi pareģošanas rituāli. Piemēram, latviešu ticējumos vēstīts, ka Jāņa dienas vakarā jaunas meitas pin pa pāriem vaiņagus un met tos dīķos. Kurai meitai vaiņagu pāris rītā stāv kopā, tā to gadu tiks apprecēta, bet kurai vaiņagi šķīrušies, tai jāgaida precinieks līdz nākošam gadam (Šmits, tic. Nr. 11757). Lietuvā ar šāda veida zīlēšanu saistīts paradums meitām nopīt vairākus vainagus, dodot tiem vīriešu vārdus, bet lielāko vainagu nosauca savā vārdā. Tad šie vainagi jāmet ūdenī un jāskatās, kurš no vainagiem piepeldēs vistuvāk, tādā vārdā sauks meitas izredzēto, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 89). Šie un līdzīgi ticējumi kopīgi gan latviešu, gan lietuviešu ieražās un dažādos variantos sastopami diezgan daudz. Vēl viens ar vainagu saistīts zīlēšanas rituāls ir vainaga mešana kokā – ar kuru reizi tas paliks kokā, pēc tik gadiem būs kāzas. Šis motīvs arī kopīgs kā latviešu, tā lietuviešu tradīcijās. Meitas, nopinušas vainagu, meta to sev pār galvu kokā. Cik reizes meta, pēc tik gadiem gaidāmas kāzas, norāda lietuviešu etnoloģe Prane Dundulienē (Pranē Dundulienē) (Dundulienē, 1991, 184).

Latviešu tradīciju pētnieks Viktors Grāvītis norāda, ka vainagu un Jāņu zāļu klātbūtne nozīmīga visos Jāņu svinību rituālos. Jāņu vakars bija pati svētku kulminācija, kas iesākās ar ciemiņu uzņemšanu. Jāņu vakars bija tā reize, kad par Jāņa tēvu un Jāņa māti dēvēja ikvienu saimnieku un saimniecei, kas uzņēma pie sevis līgotājus. Pirms visi sēdās pie galda, Jāņu tēvs un Jāņu māte tika godināti ar dziesmām, tiem tika dāvāti vainagi un tos aplīgoja pie mājas vārtiem (Grāvītis, 1987, 75). Tāpat arī Jāņu zālēm nozīmīga loma, sagaidot pašu svētku galveno viesi – Jāni. Jānis ir personificēta auglības dievība, kas atnes zāles un ziedus, kas seglo savu kumeļu un apjāj laukus. Jāni gaida un daudzina dziesmās, norāda E. Olupe (Olupe, 1992, 202). Pēc svētku maltītes turpinājās dziedāšana un līgošana, kur ļaudis aplīgoja gan cits citu, gan apstaigāja laukus, gan arī aplīgoja lopus un sētu.

Malu aplīgošana pazīstama kā latviešiem, tā arī kaimiņiem lietuviešiem. Tur šo rituālu Jāņos dēvē par lauku apstaigāšanu. Lietuviešu etnoloģe Nijole Laurinkiene (Nijolē Laurinkienē) norāda, ka agrāk lauku apstaigāšana Jāņos bijusi kā rituāls, kuru veica mītiski personāži (Laurinkienē, 1990, 106). Līdzīgi tas arī pie latviešiem. E. Olupe raksta, ka lauku apstaigāšanā nozīmīga loma piešķirama Jāņa mātei. Viņa apstaigāja savus laukus un fīrumus, it kā novilkdama simbolisku maģisko apli, kuram pāri netiks ne sausums, ne neraža, ne skauģi un nelabvēļi. Tautasdziesmās, kuras aicina apstaigāt savus laukus, Jāņa māte bieži mijas ar pašu Jāni – auglības

dievību. Ar savu auglības spēku Jāņa māte vēlas ietekmēt arī lauku auglību (Olupe, 1992, 209). Šajos rituālos saskatāmas ļoti līdzīgas darbības kā latviešu, tā arī lietuviešu uzskatos. Visas šīs darbības tika veiktas ar nolūku svētīt augus un vairot to ražīgumu (Laurinkienē, 1990, 106). Latviešu tradīcijās katrai svētku nodarbei, arī lauku apstaigāšanai, ir paredzētas dažādas Jāņu dziesmas. Arī lietuviešiem šīs apstaigāšanas tradīcijas laikam ir paredzētas īpašas dziesmas, kas dziedamas, pārvietojoties no vienas vietas uz citu, norāda lietuviešu etnomuzikologs Rītis Ambrazevičus (Rytis Ambrazevičius) (Ambrazevičius, 1999, 74). Šāda aplīgošana un apstaigāšana latviešu tradīcijā notiek vispirms savā sētā, bet pēc tam turpinās, ejot pie kaimiņiem aplīgojot arī tos, viņu sētas un lopus, dāvājot Jāņu zāles un vainagus, tādā veidā vēlot svētību arī citiem.

Viena no vispopulārākajām Jāņu nakts svinību tradīcijām gan Latvijā, gan Lietuvā kā senatnē, tā arī mūsdienās, ir Jāņu uguns dedzināšana. Uguni parasti kūra augstākajā vietā – uzkalniņā, vai arī upes vai ezera krastā, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniē, 2003, 71). Tur tad arī visi līgotāji pulcējās. N. Laurinkiene norāda, ka uz Jāņu ugunskuru nesa visu, ko uzskatīja par nevajadzīgu. Tajā meta visu ko: ratus, akas grodus, toverus, tāpēc Jāņu naktī cilvēki visas savas lietas slēpa un sargāja. Ugunskurā dedzināja arī dadžus, usnes, nātres. Pie ugunskuriem dejoja, dziedāja, gāja rotaļās. Puiši leca pāri ugunskuram, lai visā veiktos, lai būtu laba raža, lai nevajātu raganas un dēmoni (Laurinkienē, 1990, 30-31). Jau laikus tika sagatavota sausa malka, bērzu tāsis, sveķi, salmi Jāņu svecēm vai darvas muca, kuru uzvilka garas kārts galā, izpušķojot kārti ar Jāņu zāļu vītnēm, norāda E. Olupe (Olupe, 1992, 223). Pie Jāņu uguns pulcējās visi līgotāji, tāpēc tā bija arī lieliska iepazīšanās vieta jauniem puišiem un meitām.

Kā Jāņu nakts noslēdzošais un viens no vismaģiskākajiem rituāliem gan latviešu, gan lietuviešu tradīcijās minama papardes ziedēšana un ar to saistītā maģija. Ar papardi saistīto maģisko nostāstu ir tiešām daudz. Paparde gan latviešiem, gan lietuviešiem uzskatāma par īstāko Jāņu zāli, tāpēc tai piedēvēts tik daudz maģijas. Kā latvieši, tā arī lietuvieši jau sen zināja, ka paparde nezied, tāpēc ticējums par papardes ziedēšanu Jāņu naktī uzskatāms par šo vasaras saulgriežu svētku atslēgu, uzskata N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniē, 2003, 90). Senie lietuvieši ticēja, ka Jāņu naktī zied paparde, taču šo ziedu esot grūti iegūt, jo tas zied vien īsu acumirkli un to sargā ļaunie gari – tā P. Dunduliene (Dundulienē, 1991, 187). Savukārt E. Usačovaite norāda, ka mūsdienu Lietuvā ir izplatījusies daudz maz labi zināma

papardes zieda meklēšanas shēma: cilvēkam, kurš vēlas atrast papardes ziedu, Jāņu naktī jāiet uz mežu, jāapvelk ap sevi aplis un jāgaida paparde uzziedam. Pusnaktī sāk spokoties dažādi ērmi. Ja cilvēks nenobīstas, ziedu sagaidīs (Usačovaitē, 1999, 56). Arī latviešiem papardes zieda meklēšana ir viena no Jāņu nakts skaistākajām paražām, ar kuru saistās daudzas tautas tradīcijas, norāda K. Straubergs. Daudzi gājuši papardes ziedu meklēt, nebaidīdamies ne no kādām briesmām, jo papardes zieda ieraudzīšana ir uz laimi (Straubergs, 1944, 85). P. Dundulīene norāda, ka pastāv uzskats, ka tas, kurš atrod papardes ziedu, top visu zinošs, visu redzošs, spēj lasīt cilvēku domas, kā arī saprot dzīvnieku un putnu valodu (Dundulīenē, 1991, 187). Nostāstu par papardes ziedu ir diezgan daudz, Lietuvā par to ir vairāk nekā 400 uzrakstītu folkloras vienību, norāda E. Usačovaite (Usačovaitē, 1999, 56). Šis ir Jāņu nakts maģiskākais rituāls, kurš parāda kā latviešu, tā arī lietuviešu cilvēku ticību maģiskiem rituāliem un laimes iegūšanai.

2.2. AUGU LOMA VASARAS SAULGRIEŽU SVĒTKU TRADĪCIJĀS

Iepriekš tika apskatīti tie Jāņu svinēšanas posmi, kuri tieši vai netieši saistīti ar augu valsts piedalīšanos tajos. Šajā nodaļā tiks apskatīta, kāda ir augiem piešķirtā loma konkrētajos svinību rituālos, kā arī vai un kāda simboliskā jēga un nozīme tiek piešķirta šiem augiem. Runājot par Jāņu zāļu lasīšanu, redzams, ka šajā svinību posmā gan Latvijā, gan arī Lietuvā augiem tiek piešķirta centrālā, tātad vissvarīgākā, nozīme. Jāņos augu valstij tika piedēvēta īpaša nozīme. Jāņu zāles nes svētību un veicina labklājības vairošanos. E. Olupe norāda, ka Jāņa mātei un Jāņa tēvam tika pa vainagam, pat pa vairākiem. Savu daļu svētības līdz ar ienestajām Jāņu zālēm saņēma arī kūts, laidars un sakņu dārzs (Olupe, 1992, 221). P. Dundulīene norāda – cilvēki ticēja, ka svētku priekšvakarā lasītām puķēm un citām zālēm piemita īpaša maģiska spēja dziedēt no slimībām, izzīlēt nākotnes veiksmi, un ka tās atnes cilvēkiem laimi (Dundulīenē, 1991, 183). Tā tas parādās aprakstos gan Lietuvā, gan arī Latvijā. K. Straubergs uzsver, ka Jāņu zāles, ko plūc Jāņu vakarā, t.s. Zāļu dienā, pēc tautas ticējumiem ir visderīgākās ārstniecībai, tāpat arī tās, ko nes līgotāju sētās, ir pat zāļu vietā lietotas (Straubergs, 1944, 78). Jāņos zāļu un ziedu spēkam piemīt sevišķi labdarīgas īpašības: ar to var dziedināt visādas vājības, norāda latviešu folklorists Jānis Alberts Jansons (Jansons, 1926, 144). Lai arī šīm svētkos lasītajām zālēm un ziediem gan

latviešu, gan lietuviešu priekšstatos piedēvētas ārstnieciskas īpašības, šīs zāles kalpoja vienlaikus arī dekoratīvam un aizsargājošam nolūkam.

Sevišķu nozīmi Jāņos ļaudis piešķir sētas pušķošanai. Tajā piedalījās visi sētas ļaudis. Jāņiem posās un gatavojās jau laikus. Ravēja dārzus, izvelēja drēbes, posa istabas un klēti, pušķoja vārtu stabus, bišu stropus un pat aku, slaucīja pagalmu un ceļus, saimnieks darīja alu, arī medalu, saimniece sēja sieru, puīši sagatavoja malku ugunskuram un cirta meijas, sapļāva zāli govīm un zirgiem, norāda E. Olupe (Olupe, 1992, 203). Līdzās svētības piesaistīšanai salasītās zāles un ziedi palīdzēja arī atvairīt ļaunos garus un nevēlamas parādības. Šo funkciju ļaudis piedēvēja konkrētiem augiem. Visbiežāk pie ļaunumu atvairošajiem augiem kā latviešu, tā arī lietuviešu priekšstatos tiek minēts pīlādzis, kā arī asi, durstīgi augi. K. Straubergs norāda, ka retumis pieminēts arī kadiķis pie kūts durvīm pret raganām, domājams, aso adatu dēļ, tāpat arī ērkšķis. Pret raganām pie kūts durvīm, vārtiem, kūtī liek arī asos dadžus, nātres, lai ragana netiek iekšā, noduras, saduras, atduras, izbada acis, sadedzina seju, sapinas un lopus nenobur; liek arī izkapti, lai tā pārgriež kājas; silē dur adatas; pieminēti arī citi asi augi, kā ābeles zari, cūkābele, vilkābele. Nātres kaisa sētsvidū, lai raganas nestaigā, liek pie pagraba durvīm un uz piena spainīšiem, lai raganas netiek pie piena (Straubergs, 1944, 80-81). Līdzīgi arī Lietuvā, cenšoties pasargāt dzīvniekus, ciema iedzīvotāji uz nakti apsprauda kūts durvis un logus ar asiem, durstīgiem priekšmetiem, durstīgiem augiem, nātrēm vai pīlādža zariem, atstutēja pie durvīm ecēšas, aizbāza baznīcā svētītas sveces, blakus nolika no bišu vaska izveidotu krustu. Krustus uzvilka arī virs lopiem vai notriepa ar degutu govju ragus. Lopus pļavā izdzina tikai tad, kad nožuva rīta rasa, norāda lietuviešu etnoloģe Laima Anglickiene (Laima Anglickienė) (Anglickienė, Barkauskaitė, Senvaitytė, Vaicekauskas, Venskienė, 2014, 147). E. Olupe norāda, ka Jāņu vakarā pīlādžu zarus iesprauda miežos un rudzos, lai raganas nenoskaustu; arī staļļos un kūtīs aiz griestu sijas un pažobelē, arī pie staļļa durvīm. Istabā pīlādža zaru piesēja gultas galvgalī pie gultas kājas un atstāja tur līdz citiem Jāņiem, lai cilvēkiem nelabais nepiesitas (Olupe, 1992, 210). Visi šie līdzekļi darbojās kā aizsardzība pret ļaunumu, lai tas netiek klāt un nekādā veidā nekaitē nedz cilvēkiem, nedz arī to lopiem.

Līdzīga funkcija piedēvējama arī vainagu pīšanai, kur arī augiem centrālā nozīme. Vainagu funkcija, līdzīgi kā Jāņu zāļu funkcija, bija svētības nešana. Arī lietuviešu aprakstos atrodams, ka vainagi Jāņos netika pīti izpriecai, bet tiem piemita īpaša nozīme. Pēc cilvēku domām, vainagā krājās augu nepārtrauktais dzīvības spēks. Līdz ar to vainags tika uzskatīts par nemirstīguma un

dzīvo saišu ar mirušajiem simbolu, norāda P. Dundulīene (Dundulienē, 1991, 185). Augi, kas sapīti vainagā, ieguva papildu spēku. N. Marcinkevičiene norāda, ka vainags, būdams apla formā, uzskatāms par Saules zīmi, par tās attēlojuma simbolisko izteiksmi, palīdz saglabāt iekšējo kārtību. Vainags ir jaunu meitu atribūts, jo tās, līdzīgi kā īpašais Jāņu laiks, ir nonākušas pārejas situācijā: jau izaugušas no bērna vecuma, bet vēl nav tapušas par nobriedušām sievietēm (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 88). Turklāt vainags Jāņos izmantojams arī kā zīlēšanas un nākotnes pareģošanas atribūts. Tas izmantojams gan iepriekšminētajos kāzu zīlēšanas rituālos, gan arī tīri praktiskos nolūkos. Tā, piemēram, latvieši uzskatīja, ka vainagi un Jāņu zāles jāglabā līdz nākošiem Jāņiem; tie palika istabā visu Jāņu dienu, tad istabu neslauka, lai neizslaucītu svētību. Jāņu zāles arī izžāvēja un deva dzērienā govīm, kad atnāk teļi, vai arī lai būtu piens, norāda K. Straubergs (Straubergs, 1944, 81). N. Marcinkevičiene norāda, ka aprakstos par Lietuvas Rasas svētku svinēšanu teikts, ka meitenes laukos plūca baltās kumelītes, rudzupuķes, āboliņu, kā arī citas puķes un zāles un pina vainagus, kurus Jāņu vakarā lika galvā vai turēja rokās, lecot pāri ugunskuram. Vēlāk, pirms rītausmas atgriezušās mājās, vainagus piekāra pie sienas un lietoja kā zāles (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 88). K. Straubergs apgalvo, ka minētie rituāli ir no vienas puses sakarā ar Jāņu vakara svētību, no otras – ar tās apdraudētāju atvairīšanu (Straubergs, 1944, 81). Tā, piemēram, arī ar vainagu – lai apmānītu ļaunos garus, kuri gaidīja pie durvīm un gatavojās atņemt vainaga brīnumaino spēku, lietuvieši vainagu meta pa logu, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 89). Visos šajos rituālos, kas saistīti ar vainagu, darbojas tas pats ļaunumu atvairošais un svētību piesaistošais motīvs, kas Jāņu zāļu sakarā. Šeit nāk klāt saules un mūžīgā cikliskuma simbolika, augu maģiskās spējas pastiprinās, tiklīdz tie sapīti vainagā.

Līdzīga augu simboliskā nozīme sastopama arī malu aplīgošanas un lauku apstaigāšanas rituālos. Šīm darbībām piešķirta arī auglības veicināšanas un svētības nešanas nozīme. Līdzīgi tas arī Lietuvā. Rasas svētku rītā ļaudis apstaigāja laukus, lai labība labi augtu. Lai tā augtu vēl labāk, ļaudis to visu darīja dziedot dziesmas, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 71). Arī latvieši visas šīs darbības veica, dziedot speciāli paredzētas dziesmas druvu aplīgošanai. Visās šajās ar aplīgošanu saistītajās darbībās nozīmīga loma ir gan Jāņu zālēm, gan vainagiem, un arī simbolika tā pati iepriekšminētā – svētības nešana un pasargāšana no nevēlamā un kaitējošā.

Lai arī Jāņu uguns dedzināšana vairāk saistāma ar gaismas un dzīvības simboliku, taču arī šajā svētku rituāla daļā piedalās augi. Nereti nozīme piešķirta jau pašai uguns iedegšanai. Tā, piemēram, Lietuvā dzirkstele aizšķīlama no ozola koksnes vai no krama. Savukārt lietuvieši un senprūši Jāņu priekšvakarā ugunskuru kūruši zem liepām. Vēl senākos laikos uguni Jāņos kurināja uz topošā rudzu lauka, t.i., uz papuves. Tādā veidā ļaudis centās uzlabot plānotās labības ražu, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniēnē, 2003, 71). N. Laurinkiene norāda, ka ugunskurā dedzināja arī dadžus, usnes, nātres, lai raganas nekaitētu dzīvniekiem (Laurinkienē, 1990, 30). Ugunskuros dedzināja arī no laukiem izrautas nezāles (Anglickienē, Barkauskaitē, Senvaitytē, Vaicekauskas, Venskienē, 2014, 149). Latvieši, savukārt, Jāņu ugunskurā dedzināja sūnas, tādā veidā zilējot. Ticējums vēsta, ka Jāņa naktī vajag dedzināt tikko no meža pārnestas sūnas. Ja tās labi deg, tad dedzinātājs drīz apprecēsies (Šmits, tic. Nr. 11833). Latviešiem pie Jāņu ugunskura notika arī rituāla deja ap ozolu. Latviešu vēsturnieks Arveds Švābe norāda, ka pilnīgi pamatoti var teikt, ka ozols un liepa ir pilntiesīgi tautu dēla un tautu meitas vietnieki, kas uzstājas kopā ar viņiem svētkos un dzīrēs, kas tos pavada no šūpuļa līdz kapam (Švābe, 1930, 10). Līdz ar to ozola nozīme arī šeit Jāņos īpaši izceļama. Turpinot Švābe raksta, ka tā kā Jāņi neapšaubāmi bija auglības svētki falla kultam par godu, tad ozola un liepas simbolikai šajos svētkos ir izcila vieta. Arī tagad vēl uzglabājies ieradums Jāņos pīt ozola vaiņagus saistāms ar aizmirstu simpātisko maģiju, kuras nolūks bija pieburt sev tautu dēlu ar viņa simbola (ozolzara) palīdzību (Švābe, 1930, 10). Turklāt Jāņu ugunskurs bija vieta, kur svinētāji pavadīja visu nakti līdz pat rītam, tāpēc tā bija arī lieliska vieta, kur jauniešiem iepazīties.

Iepazīšanās varēja notikt ne tikai pie Jāņu ugunskura, bet arī kopīgi lasot Jāņu zāles vai, piemēram, meklējot papardes ziedu. Papardes zieda meklēšana ir īpaši maģisks Jāņu nakts rituāls kā latviešu, tā arī lietuviešu tradīcijās. Rituāls tika apskatīts iepriekšējā nodaļā, un tieši paparde šeit ieņem galveno lomu. Lietuviešu tradīcijās ir ne tikai daudz aprakstu par papardes zieda meklēšanu, bet arī par pašu papardes ziedu. E. Usačovaite raksta, ka zieda izskats stāstījumos formulēts dažādi: mazītiņš, sarkans, gaišs, dzeltens, mirdzošs, līdzīgs uguntiņai, dzirkstelei, oglei; tas – zelta graudiņš, balts, magones graudiņa lielumā vai vēl mazāks, – kā kripatiņa. Tam uzplaukstot, šķiet, ka uzziēdējis mēness, mirdz zilgana kā zvaigznīte, laistās varavīksnes krāsās; apkārt ziedam spīd gaismiņas, bet ziedēšanas vieta izgaismota ar spilgtu gaismu vai tādu kā zibeni, kļūst gaišs kā dienā, bet gan tikai uz brīdi, 5 minūtēm, tik ilgi, kamēr zieds uzplaukst (Usačiovaitē, 1999, 71-72). Latviešu tradīcijā, runājot par papardes zieda krāsu, tiek lietots

apzīmējums zelta zieds. Paparde ir izplatīts augs kā Latvijā, tā arī Lietuvā. Papedes zieds vasaras saulgriežos varēja simbolizēt visas augu valsts uzziedēšanu. Tāpat tas varēja būt saistāms ar saules griešanos – svarīgāko notikumu dabā, norāda N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniē, 2003, 91). Savukārt K. Straubergs uzskata, ka arī latviešu tradīcijās papedes zieds simbolizē saules enerģiju. Kā lietuviešu, tā arī latviešu tradīcijās papedes zieds ir laimes simbols. Papedes zieda ieraudzīšana vien ir uz laimi (Straubergs, 1944, 85). Papedes zieds ir ne tikai laimes, bet arī gaišredzības simbols, uzskata N. Marcinkevičiene (Marcinkevičienē, Mukaitē, Vakariniē, 2003, 94). Tas, kurš ierauga šo maģisko ziedu, iegūst dažādas pārdabiskas un īpašas spējas, spēj saprast cilvēku domas un visus pasaules noslēpumus. Nostāsti par papedes ziedu un tā meklēšanu aktuāli arī mūsdienā vasaras saulgriežu kontekstā, taču tā nozīme stipri mainījusies un tiks sīkāk aprakstīta turpmākajās nodaļās.

Apskatot latviešu un lietuviešu ievērojamākās vasaras saulgriežu svinību tradīcijas, secināms, ka augi piedalās visās no tām, ieņemot vai nu centrālo lomu vai darbojoties otrajā plānā. Augu klātbūtne svarīga it visās svētku norisēs, jo Jāņos visa daba zaļo un zied un pašu svētku būtība ir dabas dzīvīguma un pilnbrieda slavināšana.

3. AUGU SIMBOLIKA VASARAS SAULGRIEŽU KONTEKSTĀ MŪSDIENU LATVIJĀ UN LIETUVĀ

Lai noskaidrotu augu lietošanas paradumus vasaras saulgriežu rituālos mūsdienā Latvijā un Lietuvā, tika veikts salīdzinošs pētījums. Tā ietvaros tika apskatītas publikācijas internetā un tajās atspoguļotie stereotipi par augu nozīmi, kā arī tika veikta anketēšana. Anketēšana tika veikta gan latviešu, gan lietuviešu auditorijās, katrā no tām izvēloties 2 atšķirīgas sociālas grupas – studentus un kultūras darbiniekus. Iegūtie rezultāti un to analīze tiks apskatīta turpmākajās nodaļās.

3.1. STEREOTIPI INTERNETA PUBLIKĀCIJĀS

Mūsdienā Jāņu un Rasas svētku svinēšanas paradumus nenoliedzami svarīgu lomu ieņem mediju paustā informācija. Par vienu no būtiskākajiem mūsdienā sabiedrības medijiem uzskatāms internets. Internets parādījās 1989. gadā līdz ar datorzinātnieka Timotija Bērnara-Lī (Timothy Berners-Lee) radīto Pasaules Globālo Tīmekli (World Wide Web). Hiperteksta iezīmēšanas valodas (HTML) un interneta pārlūku tehnoloģijas attīstība ļāva internetam paplašināties no ekskluzīva akadēmiskā foruma par vispasaules fenomenu, kāds tas ir šodien (Blank, 2009, 2). Mūsdienās internetā atrodams pilnīgi viss, un šo komunikācijas līdzekli izmanto arī prese un sabiedriskie mediji savas auditorijas sasniegšanai. Pētījumam izraudzītas publikācijas internetā, jo aptaujātās mērķa grupas – studenti un kultūras darbinieki – iekļaujas grupās, kuras internetu ikdienā patērē visbiežāk. To rāda TNS veiktais pētījums par interneta patērēšanas paradumiem 2013. gadā. Saskaņā ar šī pētījuma datiem, 2013. gada rudenī internetu pēdējo 6 mēnešu laikā bija izmantojuši vidēji 70% iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem, savukārt pēdējo 7 dienu laikā internetu 2013. gada rudenī izmantoja vidēji 67% Latvijas iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem (TNS Latvia Digital, 2013-2014). Tā kā aptauja tika veikta elektroniskā formātā, visi respondenti, kuri piedalījušies aptaujā, izmanto internetu, kas neizslēdz iespēju, ka informāciju par tradīcijām viņi iegūst tieši tur.

Internets kā komunikācijas kanāls izdevīgs arī drukātajiem medijiem – laikrakstiem un žurnāliem, kuri savas mērķauditorijas sasniegšanai izmanto abus kanālus – gan drukāto presi, gan

arī interneta vietni. Līdz ar to, šo mediju paustā informācija nereti dublējas abos kanālos, lai sasniegtu pēc iespējas lielāku patērētāju skaitu. Pētījumam izraudzīti 3 latviešu un 3 lietuviešu medijos publicēti raksti par Jāņu un Rasas svētku tradīcijām. Šie raksti ir: “Stebuklingasis paparčio žiedas žydi akimirkā” (“Brīnumainais papardes zieds zied acumirkli”) (Žemulis, 2011), “Paparčio žiedo legenda – būdas kiekvienam pasijusti herojumi” (“Papardes zieda legenda – veids, kā ikvienam sajusties varonim”) (Delfi, 2011), “Joninēs senovēs lietuviams – tarsi masinis piknikas” (“Jāņi senajiem lietuviešiem – kā masu pikniks”) (Audenienē, 2012), “Kā meklēt papardes ziedu?” (Portāls Mammām un tētiem, 2009), “Vainagā – 27 dažādas Jāņu zāles” (Ozoliņa, 2010) un “Sasparojaties skaisti meklēt papardes ziedu” (Apollo, 2013) Raksti izvēlēti pēc atslēgas vārdiem “Jāņu zāles” un “papardes zieds”, jo tieši attiecībā uz šīm kategorijām visbiežāk sastopami dažādi stereotipi. Intervāls, ar kādu raksti tapuši, ir no 2009. līdz 2014. gadam.

Raksts “Stebuklingasis paparčio žiedas žydi akimirkā” tapis 2011. gadā, un tajā vēstīts par Rasas svētku svinēšanas ieražām tautas tradīcijās, par zāļu dziednieciskajām īpašībām, kas vasaras saulgriežu laikā jo īpaši piemīt augiem, kā arī par vainagu vīšanu un maģisko spēku, ko iegūst augi, sapīti vainagā. Raksts vēsta arī par uguns maģisko spēku Rasas svētku naktī, par aizsardzību, ko tā piešķir gan cilvēkiem, gan arī labībai, jo ļaudis ticēja, ka Rasas svētku uguns pasargā ražu no nelaimes (Žemulis, 2011). Raksta mērķis ir tā lasītājiem pastāstīt par vasaras saulgriežu svinēšanas senākajām tradīcijām, minot ne tikai darbības, kas tām raksturīgas, bet arī to slēpto jēgu un nozīmi. Raksta virsraksts vēsta par to, ka nozīmīgākā loma svētkos piešķirama papardes ziedēšanai, kas nodēvēta par Rasas svētku kulmināciju. Arī šeit parādās iepriekšējās nodaļās pieminētā ar papardes ziedēšanu saistītā maģija – kurš šo ziedu atradīs, tas taps visu zinošs un nebaidīsies no nelaimēm (Žemulis, 2011). Līdzās tradicionālo ieražu aprakstam rakstā parādās arī mūsdienu iezīmes. Tā, piemēram, runājot par papardes zieda meklēšanu, tiek norādīts, ka meklēt šo ziedu vajag vienam, klusumā, bet nevis ar alus pudeli rokās, kā tagad kļuvis moderni (Žemulis, 2011). Raksta turpinājumā tā autors piedāvā arī skaidrojumu, kāpēc tieši paparde izceļama šajos svētkos, kā arī atspoguļo botāniķu norādi uz to, ka papardes vispār nezied. Raksta noslēgumā, savukārt, atspoguļots etnologa Jona Vaiškūna (Jonas Vaiškūnas) viedoklis, ka papardes zieds ir garīga metafora, kas rāda ceļu uz gaismu (Žemulis, 2011). Kopumā šis raksts lasītājiem sniedz īsu ieskatu raksturīgākajās Rasas svētku tradīcijās, kā galveno no tām uzsverot papardes ziedēšanu un maģiju, kas ar to saistīta. Lai arī raksts iezīmē mūsdienu Rasas svētku

svinēšanas momentus, taču informācija, kas tajā pausta, veidota, vadoties galvenokārt pēc seno tradīciju aprakstiem un etnologu komentāriem.

Raksts “Paparčio žiedo legenda – būdas kiekvienam pasijusti herojumi” tapis 2011. gadā, un tajā ziņots par maģiju, ar ko apvīta papardes ziedēšana Jāņu naktī. Šajā rakstā līdzīgi kā iepriekšējās nodaļās minētajos tradīciju aprakstos parādās informācija par maģisko spēku, ko iegūst cilvēks, kurš atrod papardes ziedu. Rakstā citēts lietuviešu tradīciju pazinējas Eugēnijas Šimkūnaites (Eugenija Šimkūnaitė) sacītais: “Ja cilvēks vēlas kaut ko atrast, meklē to un nedomā tikai, kā iebāzt sev kabatā, tad noteikti atrod. Taču, ja vēlas atrasto iebāzt sev kabatā un vēl no cita kabatas – par papardes ziedu pat nedomā.” (Delfī, 2011). Rakstā sacīts arī tas, ka vienīgais papardes zieda raksturojums ir tāds, ka tas spīd. Līdzīgs raksturojums parādījās arī lietuviešu tradicionālajā aprakstā par papardes zieda izskatu, kas minēts nodaļā 2.2. Arī šajā rakstā, līdzīgi kā iepriekšējā, minēts bioloģiskais fakts par to, ka paparde nezied, bet izplatās ar sporām. Šī iemesla dēļ lietuviešu etnologs Liberts Klimka (Libertas Klimka) uzskata, ka papardes zieds ir kā nepiepildītu sapņu simbols (Delfī, 2011). Pēc L. Klimkas domām, citu individuāli zīmīgu augu Rasas svētku tradīcijās nav, vien pieminēta arī asinszāle, kura nodrošina labu veselību. Svarīgi ir Rasas svētkos savākt pušķi ar visdažādākajiem augiem. Līdzīgi kā tradicionālajās vasaras saulgriežu ieražās, arī šeit tiek minēts trejdeviņu ziedu spēks, kam piemīt maģiskas spējas. Interesantā iezīme, kas parādās šajā rakstā, ir tāda, ka tajā norādīts, ka augus nepieciešams lasīt pa deviņiem no trim dažādiem laukiem, pie kam minēts, ka šie augi var atkārtoties, svarīgi tikai, lai tie nāktu katrs no savas pļavas (Delfī, 2011). Šāda informācija netika minēta tradicionālajos Rasas svētku aprakstos. Kopumā raksts lasītājiem sniedz ieskatu Jāņu zāļu lasīšanā, liekot uzsvāru uz papardes ziedēšanas maģiju, taču nepiešķirot tai citādu kontekstu, kāds tas ir sastopams tradicionālajās ieražās.

Rakstā “Joninēs senovēs lietuviams – tarsi masinis piknikas”, kas tapis 2012. gadā, vēstīts par to, ka senie lietuvieši vasaras saulgriežus svinējuši vairākas dienas, tāpēc jau raksta virsrakstā šie svētki salīdzināti ar masveida pikniku. Raksta mūsdienīgums parādās ne tikai virsrakstā, bet arī skatījumā uz svētkiem ar šodienas vērotāja acīm, jo tajā ar viedokli dalās gan Lietuvas Tautas kultūras centra darbiniece Nijole Marcinkevičiene (Nijolė Marcinkevičienė), gan kulturoloģe Giedre Skipitiene (Giedrė Skipitienė), gan arī profesore, zīlniece un dziedniece Eugēnija Šimkūnaite. Pēc N. Marcinkevičienes domām, vasaras saulgriežu ieražas iznīkst, taču no svētkiem paliek to būtība – būšana ārā, brīvā dabā, piedalīšanās izpriešanās, ugunsroku dedzināšana

un nākotnes zīlēšana, izmantojot dažādus augus (Audenienē, 2012). Atšķirībā no iepriekšējā raksta, šajā pieminētās senās tautas tradīcijas rādītas salīdzinājumā ar mūsdienu situāciju. Tā, piemēram, par zīlēšanu N. Marcinkevičiene saka, ka mūsdienu zīlēšana vairāk ir fantāzija, taču sievietes, kuras kaut ko saprot no augiem un to īpašībām, iespējams, vadās tikai pēc savas intuīcijas, bieži vien pašas vēlāk brīnoties, ka izdevies kaut ko noteikt precīzi. Rakstā minēti arī dažādi ēdieni, kas mūsdienās raksturīgi Rasas svētku svinēšanai. Tā, piemēram, tiek minēts siers, pīrāgi, šašliks, biezpiens, kafija, medus un daudzi citi ēdieni. Šajā rakstā tiek minēta arī senā tradīcija vasaras saulgriežu svētkos vākt dažādas zāles un augus, ticot, ka tiem piemīt īpašs spēks. G. Skipitiene norāda, ka līdzīgi arī šodien cilvēki intensīvi lasa zāles un puķes ārstnieciskajām tējām. Rakstā lasītājiem tiek doti padomi, kādus augus vajadzētu ievākt ārstnieciskiem nolūkiem – tiek minēti tādi augi kā timiāns, asinszāle, silene, kā arī lauku vijolīte un nātre (Audenienē, 2012). Kopumā šis raksts atspoguļo Rasas svētku ieražas caur mūsdienu skatījumu – tās tradīcijas, kuras saglabājušās no senajām tautas ieražām līdz mūsdienām, norādot, kā tās pārveidojušās un pielāgotas mūsdienu apstākļiem.

Analizējot lietuviešu publikācijās pausto informāciju kopumā, secināms, ka publikāciju autori, nododot informāciju par vasaras saulgriežu svinēšanas rituāliem, cenšas turēties pie tradicionālajiem ieražu aprakstiem, saistot tos ar mūsdienām. Visbiežāk šim nolūkam tiek pieaicināti dažādi attiecīgo nozaru speciālisti – etnologi, tradīciju pētnieki, dziednieki u.tml., kuri, paūžot savu viedokli, iezīmē būtiskākās izmaiņas svētku svinēšanas tradīcijās kādreiz un tagad. Rakstos atspoguļotie nostāsti par papardes ziedu un ar to saistīto maģiju ir tuvi tradīcijās aprakstītajiem, vien brīžiem parādās atsevišķi mūsdienu aspekti, kas nav bijuši aktuāli kādreiz, taču būtiski šodien (piemēram, alus pudele rokās, meklējot papardes ziedu).

Pārejot pie latviešu publikācijām, pirmais apskatāmais raksts ar nosaukumu “Kā meklēt papardes ziedu?” tapis 2009. gadā. Šajā rakstā uzskatāmi redzams, ka mūsdienās šis maģiskais svētku rituāls un ar to saistītā brīnumaino spēju iegūšana ir krasi mainījies savu nozīmi. Šajā rakstā nav ne miņas no tradicionālajās ieražās sastopamajiem aprakstiem par maģisko papardes ziedu un varu, ko iegūst tā atradējs. Atverot rakstu, parādās brīdinājums, ka raksts nav piemērots personām, kas jaunākas par 18 gadiem. Lai arī raksta ievaddaļa vēsta par to, ka papardes zieda meklēšana ir viena no skaistākajām Jāņu nakts tradīcijām un ka tautas ticējumi vēsta par papardes uzziedēšanu Jāņu nakts pusnaktī (Portāls Mammām un tētiem, 2009), šis raksts nav saistīts ar dabā sastopamo maģiju, bet gan ar seksualitāti un mīlēšanos. Raksta sākuma daļā tiek atspoguļoti

dažādi tautas ticējumi par papardes zieda meklēšanu, tiek pieminēti arī zīlēšanas rituāli, kas tika veikti Jāņu naktī, taču vislielākais akcents šeit tiek likts uz mūsdienu interpretāciju par to, kas ir papardes zieda meklēšana – seksuāls akts. Turklāt rakstā jūtams pamudinājums, vēstot: “Jāņu nakts ir īstais laiks, kad ļauties seksam brīvā dabā – pamēģiniet sajūst viens otru miglas pielietā pļavā, šalcošā mežā, smaržīgā siena kaudzē, laivā, kas līgani slīd pār ezera virsmu, uz dižakmens pļavas vidū, kas glabā gadsimtiem senas atmiņas!” (Portāls Mammām un tētiem, 2009). Šajā citātā spilgti izpaužas raksta autora iztēle, mudinot lasītājus ļauties kaislīgām nodarbēm brīvā dabā. Turklāt raksta turpinājumā seko rindkopa, kas norāda neaizmirst par kontracepcijas līdzekļu lietošanu, pieminot konkrētas izsargāšanās metodes. Pēc raksta izlasīšanas ir skaidrs, ka šeit izpratne par papardes zieda maģiju ir krasī mainījusies, un būtībā jēdziens “papardes zieda meklēšana” šeit ir sinonīms jēdzienam “sekss brīvā dabā”.

Samērā līdzīga interpretācija par papardes zieda tēmu lasāma arī rakstā “Sasparojaties skaisti meklēt papardes ziedu”, kas tapis 4 gadus vēlāk - 2013. gadā. Salīdzinājumā ar iepriekšējo rakstu, šajā no tradicionālajās ieražās sastopamajiem nav pilnīgi nekā, jau pirmais teikums rakstā vēsta: “Līgo naktī meklējot papardes ziedu, Jāņu bērniem derētu atcerēties par kontracepcijas līdzekļiem, lai izsargātos no nevēlamas grūtniecības vai seksuāli transmisīvām slimībām” (Apollo, 2013). Rakstā atspoguļots arī aptieku tīkla pārstāves komentārs par drošākajām kontracepcijas metodēm. Šis raksts atspoguļo statistiku gan par dažādu kontracepcijas līdzekļu patēriņu, gan par martā dzimušiem bērniem, gan arī par mākslīgo abortu skaitu Latvijā. Lai arī raksta virsraksts un fons, kādēļ tas tapis, viennozīmīgi saistāms ar Jāņu svinēšanu, taču ar papardes ziedēšanas maģiju tam nav nekāda sakara. Šeit parādās identiska situācija kā iepriekšējā rakstā, kad “papardes zieds” nozīmē tikai un vienīgi seksuālas attiecības.

Rakstā “Vainagā – 27 dažādas Jāņuzāles”, kas tapis 2010. gadā, vēstīts par to, kādus ziedus labāk ieteicams izvēlēties Jāņu vainaga vīšanai un māju rotāšanai. Rakstā pieminēts gan tautas tradīcijās atspoguļotais, gan arī mūsdienu skatījums, ko sniedz ziedu salona floriste. Rakstā mūsdienīgais savijas ar tradicionālo, jo jau raksta ievadā minēts, ka līgopusķos un kompozīcijās savvaļas augus ieteicams kombinēt ar kultivētajiem (Ozoliņa, 2010), kas, no tradicionālā viedokļa raugoties, ir īsti mūsdienīgs skatījums, jo tradicionāli par Jāņu zālēm tika uzskatīti visi augi, kas tobrīd auga pļavās. Raksta auditorijai tiek minēts, ka vainagā un pušķī jābūt 27 dažādām Jāņu zālēm, kas sasaucas ar tradicionālajās ieražās sastopamo trejdeviņu ziedu tēmu, kā arī tiek pieminēti augi, kas pasargā mājas no ļauniem gariem – vībotne, dievkociņš un pīlādzis. Vadoties

pēc tradicionālajām Jāņu ieražām un augu nozīmi tajās, floriste piedāvā mūsdienīgus pušķošanas un vainagu vīšanas paņēmienus, aicinot izmantot dažādas aukliņas un stieplītes. Savukārt raksta nobeigumā lasītājiem tiek sniegti vērtīgi padomi, kā izvairīties no koka mizu sabojāšanas, kā arī neplūkt aizsargājamus un indīgus augus. Kopumā rakstā paustā informācija mūsdienīga, tā lasītājus aicinot radoši izpausties, veidojot svētku pušķus un vainagus, kā arī piedāvājot dažādas tehnikas, kas palīdz augus veiksmīgāk sapīt vainagā un ilgāk uzglabāt svaigus.

Salīdzinot latviešu un lietuviešu rakstus par vasaras saulgriežu tematiku, secināms, ka lietuvieši vairāk pieturas pie tradīcijām gan saistībā ar augiem un to izmantošanu svētku rituālos, gan arī atspoguļojot nostāstus par papardes ziedēšanu un ar to saistīto maģiju. Lai arī lietuviešu interneta publikācijās parādās dažādas mūsdienīgas iezīmes, tomēr tie izteikti tradicionālāki par latviešu interneta publikācijām. Latviešu rakstos par Jāņu tematiku stipri vairāk mūsdienīgu iezīmju un interpretāciju. Ja attiecībā uz Jāņu zālēm tiek sniegta fona informācija par to, kāda nozīme tām bijusi tautas tradīcijās, tad informācija par papardes ziedēšanas maģiju ir praktiski izzudusi pavisam, pilnībā nomainot jēdziena “papardes zieds” nozīmi un ar to aizstājot mīlēšanos Jāņu naktī. Šī tēma tiks apskatīta arī turpmāk, analizējot aptaujā iegūtos rezultātus.

3.2. DAŽĀDU SOCIĀLU GRUPU PRIEKŠSTATI PAR AUGU SIMBOLIKU VASARAS SAULGRIEŽU KONTEKSTĀ

Lai iegūtu informāciju par mūsdienu vasaras saulgriežu svinēšanas ieražām, tika veikta aptauja. Aptaujas mērķis bija noskaidrot dažādu sabiedrības grupu – studentu un kultūras darbinieku – viedokli par augu nozīmi Jāņu un Rasas svētku svinību rituālos. Aptaujā pavisam piedalījās 104 respondenti, no tiem 44 latvieši un 60 lietuvieši vecumā no 18 līdz 77 gadiem. Aptaujātajiem tika uzdoti 11 jautājumi. Anketas paraugu sk. pielikumā Nr. 1. Identiski jautājumi tika uzdoti arī lietuviešu auditorijai, sk. pielikumu Nr. 2. Šajā nodaļā tiks apskatīti priekšstati par augiem un to simboliem vasaras saulgriežu kontekstā, atsevišķi neizdalot latviešu vai lietuviešu respondentu sniegtās atbildes. Salīdzinoša analīze šādā aspektā tiks veikta darba 4. nodaļā.

74% no visiem 104 aptaujātajiem nevar iedomāties vasaras saulgriežu svinēšanu bez Jāņu zāļu lasīšanas, māju pušķošanas, kā arī vainaga pīšanas un ar to saistītām izdarībām. Daži no

respondentiem min visus šos rituālus kā svarīgus un raksturīgus Jāņiem vai Rasas svētkiem. 98% latviešu respondentu atzīst, ka Jāņos pušķo māju, taču no lietuviešu respondentiem to dara tikai 27%. Populārākie no augiem, ko izmanto Jāņos gan latvieši, gan lietuvieši, ir paparde, ozola zari, meijas, kalmes, madaras, pīlādža zari, margrietiņas. Bieži atbildēs minēts, ka pušķošanai tiek izvēlētas visas puķes un zāles, kas tobrīd aug pļavā. Lielākā daļa respondentu šos augus vienkārši nosauc, neko vairāk nekommentējot vai piebilstot, ka nozīmi nezina vai tādu nepiešķir. Daži norāda, ka šo māju pušķošanas funkciju veic dekoratīvos nolūkos – vienkārši lai būtu skaisti. Vieni daži no respondentiem nosauc augu konkrētu nozīmi to izmantojumā. Visvairāk respondentu minējuši pīlādži un tā aizsargājošo funkciju, tas kā maģisks līdzeklis ļauno garu atbaidīšanai figurē visbiežāk. Ja respondenti, kas nosaukuši vairākus augus, apgalvo, ka nozīmi nezina vai tādu nepiešķir, tad pīlādži pieminējušie visi zina, ka tas palīdz atvairīt ļaunos garus.

Uz jautājumu, kādus augus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai, populārākā atbilde ir “Nezinu”. Šādi atbildējuši 30 no visiem aptaujātajiem, turklāt vēl ir 14 tādi respondenti, kuri uz šo jautājumu nav atbildējuši nemaz, jo māju uz svētkiem nepušķo. Pārējie respondenti, kuri ir nosaukuši augus, kurus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai, minējuši dažādus augus. Kā viens no piemēriem, kas bija sastopams gan latviešu, gan lietuviešu respondentu atbildēs, šajā jautājumā samērā bieži tika minēta egles. Piemēram, 26 gadus veca jaunieta raksta: “Egles varbūt. Dzirdēts, ka “nav laba enerģija”” (A39, LV), 22 gadus veca studente raksta šādi: “Lai arī tautasdziesmā dzied – Visa laba Jāņu zāle/ ko plūc Jāņu vakarā – tomēr es nekad māju nerotātu ar egļu zariem, jo tie asociējas ar bērēm vai Ziemassvētkiem, tāpat nerotātu ar indīgiem augiem, nātrēm vai aizsargājamiem augiem. Manuprāt, ir tradīcijas, kuras jāievēro. Tāpat es nekad māju nerotātu ar dārzā audzētiem ziediem, jo, manuprāt, tie neatbilst Līgo svētku būtībai.” (A24, LV). Vēl kāda cita studente, atbildot uz jautājumu, kādus augus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai, raksta: “Eglītes, jo tās neatbilst Jāņu tematikai, pirktos ziedus, kas neaug dabiskajā Latvijas vidē.” (A20, LV). Līdzīgi students, 22 gadi, raksta: “Domāju skujkoki nebūtu vēlami, jo tas vairāk uz bērēm.” (A9, LV). 47 gadus veca universitātes pasniedzēja arī domā līdzīgi: “Egles. Asociējas ar bērēm.” (A1, LT), savukārt 22 gadus veca studente raksta šādi: “Varbūt dažādas rozes, peonijas, egļu zarus? Pirmkārt tādēļ, ka tie mūsu zemē ir ievesti, senāk dabīgi šeit neauga, bet egļu zari asociējas ar bērēm.” (A4, LT). Šeit skaidri redzams tas, ka gan latviešu, gan arī lietuviešu mūsdienu tradīcijās egļu zari saistās ar bērņu tradīcijām, kas tiek minēts par galveno iemeslu, kāpēc tos nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai vasaras saulgriežos.

Bez egles šeit tiek minēti arī citi augi. Populāras atbildes visu respondentu vidū ir, ka māju pušķošanai nevajadzētu izvēlēties ziedus, kas neaug pļavā, t.i., dažādas dārza puķes, kā arī mākslīgos ziedus. Piemēram, sieviete, 35 gadi, raksta: “Domāju, ka nevajadzētu izvēlēties rozes utt., tās puķes, kuras neaug pļavā.” (A22, LT). Līdzīgi arī kāda skolotāja, 48 gadi, raksta: “Neder dārza puķes, jo cita aizsargājoša nozīme” (A46, LT). Kāda 27 gadus veca studente raksta šādi: “Dekoratīvas (t.i., veikalā pirktas) puķes. Jāņi saistās tikai ar pļavām.” (A42, LT), bet 31 gadu veca māksliniece raksta: “Der viss, kas aug pļavā. Drošvien būtu jokaini Jāņos redzēt kā rotājumu lillijas, gerberas un citus ziedus, kas neaug pļavā.” (A44, LV). Samērā bieži novērojamas arī atbildes, kurās respondenti saka, ka māju pušķošanai nevajadzētu izvēlēties aizsargājamus un arī indīgus augus svinētāju, sevišķi mazu bērnu, drošībai. Tā, piemēram, 64 gadus veca bibliotekāre raksta: “Dzegužpuķes, silpuresnes un citus aizsargājamus augus. Tādēļ, ka viņu paliek arvien mazāk.” (A36, LV), bet skolotāja, 44 gadi, raksta: “Aizsargājamus un indīgus augus – naktsvijoles, dzegužkurpītes u.c. 1. ir augi, kuru izplatība ir apdraudēta un kuru nav tik daudz; 2. kāds neuzmanīgs svinētājs vai bērns var saindēties.” (A29, LV). Kāda bērnodārza aukle, 22 gadi, raksta šādi: “Asu smaržu izplatīši augi. Negatīvas ietekmes uz veselību, kopējo fizisko stāvokli un miega kvalitāti dēļ.” (A12, LT). Samērā līdzīgas atbildes vērojamas arī, nosaucot raksturīgākās Jāņu zāles. Šeit visbiežāk tiek minētas margrietīņas, papardes, vībotnes, madaras, āboliņš, rudzupuķes, dažādas smilgas. Tāpat bieži tiek pieminētas gan bērzu meijas, gan arī ozola zari. Līdzīgi kā iepriekšējā jautājumā, arī šeit parādās atbildes, ka Jāņu zāles ir viss, kas tobrīd zied dabā.

Īpaša nozīme Jāņu svinēšanā tiek piešķirta arī vainaga pīšanai – 80 no visiem respondentiem norādījuši, ka vasaras saulgriežos pin vainagu, šeit klāt minot arī to, kādi ziedi parasti tiek izraudzīti vainaga pīšanai. Daudzi no respondentiem minējuši konkrētas zāles un ziedus, kurus, viņuprāt, noteikti vajadzētu iepīt vainagā. Šeit tiek minēti ozolu zari, kam noteikti vajadzētu būt iepītiem vīriešu vainagā, bet meiteņu vainagos, pēc vairāku respondentu domām, noteikti jābūt margrietīņām, rudzupuķēm, āboliņam, dažādām smilgām. Taču par sarkano āboliņu domas dalās. Kāda studente, 22 gadi, raksta šādi: “Vainagu pinot, meitas nedrīkst tajā iepīt sarkano āboliņu, tad var palikt vecmeitās, bet bieži vien gadās, ka nekas īpaši cits pļavās nezied un vainadziņi jau sanāk smuki no tiem āboliņiem. Meitu vainagos, šķiet, nevajadzētu būt ozolzariem. Man vislabāk patīk ilzītes un pīpenes kopā, arī jasmīns, ja vēl nav apvītis ap to laiku.” (A7, LV). 27 no visiem respondentiem, kuri vainagu svētkos pin, norāda, ka augu, kurus

izvēlas vainagam, simboliskā nozīme nav svarīga vai tāda tiem netiek piešķirta. Vairākās atbildēs parādās mūsdienīga tendence – vainagam svarīgākais ir izskats, nevis tas, kādi ziedi tajā tiek iepīti. Estētiskā funkcija šeit nozīmīgāka par paša vainaga maģisko funkciju. Tā, piemēram, 20 gadus veca studente raksta: “Nav svarīgi. Galvenais, lai būtu skaists vainags.” (A25, LT), bet kāda bibliotekāre, 52 gadi, raksta: “Cenšos, lai būtu pēc iespējas dažādāki augi.” (A7, LT). Kāda cita bibliotekāre, 64 gadi, raksta: “Nē, nav svarīgi, vainagu cenšos pīt košu un gaumīgu.” (A36, LV). 6 no visiem respondentiem norāda to, ka vainagā vajadzētu iepīt deviņas vai trejdeviņas dažādas zāles un ziedus, tad vainagam piemītot īpaša enerģija. Skolotāja, 56 gadi, raksta: “Vainagā īpaši un īpašus augus neizvēlos. Galvenais noteikums – trejdeviņas zāles no „Jāņu” pļavas.” (A32, LV). Studente, 22 gadi, raksta šādi: “Jā, man ir svarīgi, tomēr lielu nozīmi pievēršu arī tam, lai vainags izskatītos skaists. Parasti cenšos, lai vainagā būtu vismaz tās deviņas zālītes, kā tiek paredzēts ticējumā, jo tad šādam vainagam piemītot īpašs spēks un tas pasargā valkātāju no nelaimēm un slimības. Parasti izvēlos margrietiņas, tās it kā simbolizējot kaislību, ļoti bieži pinu arī no rudzu puķēm vai sarkanā āboliņa. Puisim vienmēr pinu vainagu no ozola lapām, jo tas simbolizē spēku un vīrišķību.” (A24, LV). Vēl kāda skolotāja, 77 gadi, raksta: “Jā. Vainagā pinu madaras, margrietiņas, rudzupuķes, vanagzirņus, gundegas, vilkarīkles, lācauzas, skariņas, kaķpēdiņas, jāiepin vainagā 9 puķes.” (A52, LT).

Jāņu un Rasas svētku svinēšanā īpaša nozīme piešķirama papardei un mītam par tās ziedēšanu. To parāda arī aptaujas rezultāti – 90 no visiem aptaujātajiem respondentiem atzīst, ka ir dzirdējuši dažādus nostāstus par papardes ziedēšanu un ar to saistīto maģiju. Versijas par to, ko šī ziedēšana īsti nozīmē, ir dažādas un sīkāk tiks apskatītas darba 4. nodaļā. Daži no respondentiem atzīst, ka dzirdētie nostāsti ir tikai mūsdienās atspoguļotie presē un televīzijā. Tā, piemēram, kāda studente raksta šādi: “Vairāk par to dzirdēts plašsaziņas medijos, visvairāk saistīts mūsdienās ar seksualitāti, maģiskā nozīme šķiet ir vai nu zudusi vai kļuvusi ļoti mazizplatīta.” (A11, LV).

Pavisam nedaudzi – 44 no visiem aptaujātajiem respondentiem atzīst, ka ir vēl citi Jāņu un Rasas svētku rituāli, kuros tie izmanto augus. Visbiežāk pie tiem tiek minēta pirts un ar to saistītie rituāli. Bibliotekāre, 54 gadi, raksta: “No zāļu dienā cirstām meijām var siet bērzu slotas un pērties pirtī visu gadu, jo tās ir ļoti veselīgas, pie istabas durvīm sprauž pīlādžu zaru, lai atvairītu nelabos garus, pīlādzis pasargā no ļauniem spēkiem un burvestībām.” (A1, LV). Jauniete, 18 gadi, norāda: “Pirtī parasti iet pērties ar pīlādžu slotiņu, lai atbrīvotos no negatīvā.

Bērza slotas relaksē. Asinszāļu slotiņa organisma enerģijas atjaunošanai un spēkiem.” (A40, LV). Vēl pie šādiem maģiskiem rituāliem tiek minēta zīlēšana, izmantojot vainagu, visbiežāk parādās zīlēšana, metot vainagu kokā. Studente, 22 gadi, raksta: “Jau minēju, ka ozolā metu vainagu, lai uzzinātu pēc cik gadiem apprecēšos, pirtī izmantojam bērzu slotiņas, jo tās attīra ķermeni.” (A24, LV), līdzīgu rituālu min arī bibliotekāre, 52 gadi: “Jaunas meitas met vainagu kokā, kuras vainags zemāk uzkaras, tā ātrāk apprecēsies.” (A7, LT). Līdzīgi arī ar citiem zīlēšanas rituāliem. Tā, piemēram, kāda skolotāja, 29 gadi, raksta šādi: “Ir dzirdēts, ka jāiet pār deviņiem laukiem un jāsaplūc deviņas zāles, pēc tam tās jāpaliek zem spilvena, tad var nosapņot savu nākamo otru pusi. Vēl tas jādara nerunājot.” (A18, LT). Vasaras saulgrieži paši par sevi šķiet īpaši maģisks laiks, to norāda kāda tulkotāja, 57 gadi, rakstot: “Ja sanāk, savāc ap to laiku augošus augus tējas vajadzībām. Runā, ka ap šo laiku vāktais ir ar īpašu enerģētiku. Maģija? Blēņas kopumā ir, bet Jāņu naktī viss šķiet īsti, tāpat kā Ziemsvētku laikā noticam Ziemsvētku vecītim, nu kaut nedaudz.. Tad arī Jāņos var noraut pīlādžu zariņu un piespraust pie namdurvīm, lai "ļautos garus atbaidītu". Un vainagus kaltējam līdz Ziemsvētkiem. Govju jau nav, kam izbarot, lai veselākas.” (A28, LV).

Šajā nodaļā kopumā atspoguļoti mūsdienu Jāņu un Rasas svētku rituāli un augu izmantošana tajos. Te redzams, ka liela daļa no rituāliem pārveidojušies vai pilnībā izmainījušies, taču augiem joprojām piešķirama ja ne galvenā, tad nozīmīga loma vasaras saulgriežu svētku svinībās. Turpmākajā nodaļā tiks salīdzināti mūsdienu priekšstati ar tradicionālajiem ar mērķi noskaidrot, kā izmainījusies augu izmantošanas nozīme vasaras saulgriežu rituālos.

3.3. MŪSDIENU UN TRADICIONĀLO PRIEKŠSTATU SALĪDZINĀJUMS

Salīdzinot tradicionālo un mūsdienu Jāņu un Rasas svētku svinēšanas rituālus, redzams, ka arī mūsdienās Jāņu svinētājiem svarīga ir Jāņu zāļu lasīšana un rotāšanās ar tām – gan māju pušķošana, gan arī vainagu vīšana un galvas rotāšana. Tāpat arī svarīga ir vide, kur notiek svinības – tām noteikti jārisinās brīvā dabā. Gandrīz visi no respondentiem min, ka neiztrūkstoša svinību sastāvdaļa ir ugunskurs, kur pulcēties visiem līgotājiem, un svētki bez tā nav iedomājami. Līdzīgi arī ar vainagu pīšanu – arī tas bieži minēts kā obligāta svētku sastāvdaļa. Vairāki no respondentiem min arī svētku mielastu un tā būtiskākās sastāvdaļas - alu un sieru. Šie svētku

mielasta komponenti ar vasaras saulgriežiem saistīti arī tradicionālajās ieražās, ne mazums ir tautasdziesmu, kuras vēsta par alu un sieru Jāņos. Daži no respondentiem minējuši, ka paši sien sieru vai brūvē alu, kā to darījuši senči. Piemēram, studente, 22 gadi, raksta: “Siera vārīšana pat tad, kad mums jau sen vairs nav savas gotiņas, nopērkam pienu un biezpienu un vāram paši. Alu gan to pēc vectētiņa nāves neviens nebrūvē, tomēr mums ir savs vīns, un Latvijas brūžu darinātais altiņš nav nemaz tik smādējams. Katru gadu nesvinam kādā konkrētā vietā, gadījies būt arī ciemos, tad gatavojam vēl kādus ciemakukuļus. Pirms došanās ceļā nopinam vainagus. Nonākot pie ciemiņiem tiekam bieži vien apdziedāti, īpaši, ja esam kavējuši. Pirms saules rietēšanas tiek apieti visi lauki un puķu dārzi, apdziedāti tie. Vakarā, saulei norietot, to pavadām caur trejiem vārtiem un iedezam ugunskuru (saules) simbolu, pie kura sildīties atlikušo nakti. Pie ugunskura tad tiek dziedāts un dejots uz velna paraušanu. Aptuveni tā.” (A7, LV), savukārt kāds medicīnas nozares pārstāvis, 54 gadi, raksta šādi: “Ugunskurs, Jāņu siers, mājās gatavots alus no maizes, vainagi visiem – bērniem, govij, sunim.” (A33, LV). Vēl kāds students, 22 gadi, raksta šādi: “Bez šašlika, ugunskura, Jāņu vainagiem, bērzu smaržas, mātes sietā siera. Nav konkrētu tradīciju, jo lielāki bērni, jo mazāk tradīciju.” (A9, LV). Šeit un arī citu respondentu atbildēs parādās mūsdienu iezīme – Jāņu saistīšana ar šašlika cepšanu, kas nav sastopama tradicionālo ieražu aprakstos. Nav mainījies arī tas, ka šie svētki saistāmi ar kopā būšanu un saules godināšanu. Kāds jauniešs, 23 gadi, raksta: “Īpaši svarīgu rituālu nav, ja ir labi draugi, siers un alus, tad tie jau ir izdevušies svētki. Taču svarīgi ir arī iet meklēt Jāņu zāles un pīt vainagu. Kā arī dziedāt, dziedāt.” (A8, LT). Kāds jurists, 48 gadi, savukārt norāda, ka svētkos ir svarīgi “dejas ap ugunskuru, alus dzeršana, tautiska mūzika” (A24, LT).

Mājas pušķojot, līdzīgi kā tradīciju aprakstos, cilvēki piedomā pie tā, kādus augus izvēlēties, lai atvairītu ļaunos garus un piesaistītu laimi un labklājību sev un tuviniekiem. Īpaši izcelts gan tradicionālo ieražu aprakstos, gan arī mūsdienu ieražās, ir pīlādzis. Šim augam piedēvētas maģiskas, no ļauniem spēkiem atvairošas īpašības, turklāt pīlādzis vasaras saulgriežu rituālos ir nozīmīgs augs gan latviešu, gan arī lietuviešu tradīcijās. Tas ir augs, kas palīdz aizsargāties pret raganām un burvjiem. Studente, 24 gadi, raksta: “Pīlādzi liekam pie mājas durvīm, lai atvairītu ļaunos garus.” (A2, LV). Vēl kāds students, 25 gadi, raksta šādi: “Bērzu meijas; ozolu zari. Pīlādžu zari (ticējums par ļauno garu atbaidīšanu). Ja tuvumā atrodamas, tad arī kalmes (smarža). Ziedi - sarkanais āboliņš, margrietiņas, vīgriezes.” (A16, LV). Daudzi respondenti min, ka svarīgi ir tas, lai ziedi un zāles, ko izvēlas māju pušķošanai, būtu savvaļas

augi, saplūcami pļavā – visi tie, kas aug brīvā dabā, nevis dārza ziedi vai mākslīgie, taču, kad runa ir par vainaga pīšanu, tiek norādīts, ka galvenais ir vainaga estētiskais aspekts – tā, lai izskatās skaisti, tādēļ tajā atļauts pīt it visu, kas tobrīd aug gan pļavā, gan dārzā. Tā, piemēram, kāda studente, 21 gads, raksta: “Nav īpaši svarīgi, kādi augi, skatos, lai būtu krāsas, kas man patīk. Visbiežāk izvēlos rudzupuķes, dažādas smilgas, nozīmi nepiešķiru.” (A54, LT). Līdzīgi domā arī kāda cita studente, 23 gadi, “Parasti vainagu pinu no augiem, sevišķi puķēm, kas ir tuvumā pieejami. Izvēlos tos augus, kas varētu glīti veidot vainadziņu, nepētot to nozīmi.” (A6, LV). Tradicionālajās ieražās līgotāji piešķir lielāku nozīmi augiem, to maģiskajam spēkam, skatījās, lai vainagā būtu iepītas trejdeviņas zāles un ziedi, ticot, ka tad tiem piemīt sevišķi maģiska un aizsargājoša nozīme.

Viens no maģiskākajiem Jāņu un Rasas svētku rituāliem tradicionāli bija papardes ziedēšana un ar to saistītā maģija, kas aprakstīta 2. nodaļā. Ļaudis ticēja, ka paparde uzzied vienu reizi gadā un ka tas notiek tieši Jāņu naktī. Saskaņā ar ticējumiem, tas, kurš papardes ziedu atrada, iemantoja laimi, kļuva visu zinošs un spēja saprasties ar putniem un dzīvniekiem. Ļoti līdzīgi priekšstati par papardes ziedēšanu sastopami daudzu lietuviešu respondentu atbildēs. Piemēram, kāds pedagogs, 50 gadi, raksta: “Papardes zieds uzplaukst tikai Jāņu naktī. Tam, kas to atradīs, uzsmaidīs liela laime.” (A40, LT), savukārt, kāds bibliotekārs, 46 gadi, raksta: “Tam, kurš atradīs pusnaktī ziedošu papardi, ļoti paveiksies. Būs laimīgs, turīgs un mīlēts.” (A38, LT). Mazāk šādu priekšstatu satopams latviešu respondentu atbildēs. Kāda tulkotāja, 57 gadi, raksta: “Protams, ka dzirdēts ir. Par to, ka pārvēršas zieds zelta naudā, ka meklētājam uzglūn briesmoņi. utt.” (A28, LV), bet studente, 22 gadi, raksta šādi: “Ir nostāsti, ka Jāņu naktī ļaudis kāds maģisks spēks vilinot mežā. Runā, ka tas esot papardes zieds, kurš parādoties tikai reizi gadā un zied ar zelta vai pat dimanta ziediem. Tā spēks vilina daudzus, bet tikai retais to spēj atrast. Stāsta, ka tas, kurš to atrod, kļūst laimīgs un veiksmīgs uz visu dzīvi, tāpat šis cilvēks ir spējīgs izzināt visus pagātnes un nākotnes noslēpumus.” (A24, LV). Visi šie nostāsti samērā līdzīgi tradīcijās sastopamajiem, taču daudzu latviešu respondentu atbildēs vērojama pavisam cita izpratne par papardes zieda meklēšanu, saistot to ar seksu un seksualitāti. Šī ievērojamā atšķirība latviešu un lietuviešu respondentu atbildēs tiks skatīta darba 4. nodaļā.

Zināmas atšķirības starp tradicionālo un mūsdienīgo vērojamas jautājumā par to, kādus augus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai. Vairāki respondenti minējuši, ka nevajag izvēlēties augus, kas aug dārzā, vai mākslīgos augus, kas ļoti sasauca ar tradicionālajām ieražām,

kad māju pušķošanai izvēlējās visdažādākās pļavu puķes un zāles, piešķirot tām īpašu, svētību nesošu un labvēlību piesaistošu nozīmi. Vasaras saulgriežos tiek godināta daba, tās pilnbrieds, tāpēc šķiet pašsaprotama zaļo augu klātbūtne it visos šo svētku svinību brīžos. Kopīgs augs, ko nosauca par vasaras saulgriežiem nevēlamu gan latvieši, gan lietuvieši, ir iepriekšējā nodaļā apskatītā egle, savukārt citi norāda, ka nederīgu augu nav, jo Jāņos derīgs it viss, kas tobrīd pieejams pļavās un mežos. Daži respondenti minējuši, ka māju pušķošanai nav labi izmantot asus un durstīgus augus. Tā, piemēram, skolotāja, 45 gadi, atbildot uz jautājumu “Kādus augus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai?” raksta: “Dadžus, nātres un indīgos augus.” (A30, LV), bet kāda tulkotāja, 40 gadi, raksta: “Durstīgus.” (A9, LT). Bibliotekāre, 54 gadi, raksta: “Nātres, usnes, dadži, suņuburkšķi.” (A1, LV), bet jauniešs, 23 gadi, raksta: “Noteikti kādus asus augus, tādus, kas skaitās nezāles. Labais vairo, dod spēku, enerģiju. Nezāles, asi augi par tādiem noteikti netiek uzskatīti.” (A17, LV). Šie viedokļi ir atšķirīgi no tradīcijās minētā, ka asi augi, tādi kā dadži, nātres, dažādi ērkšķaini augi palīdzēja aizsargāties pret raganām un ļauniem gariem. Sevišķi šie augi tika izmantoti Jāņos, aizspraužot pie kūts durvīm un logiem, lai raganas un citi ļaunie gari izdurtu acis, un tādā veidā pasargājot lopus no pāridarījuma.

Lai arī mūsdienās daudzas no tradicionālajām ieražām izzudušas vai pārveidojušās, augiem joprojām nozīmīga loma vasaras saulgriežu tradīcijās. Cilvēki paļaujas uz tautas ticējumos paustajām gudrībām, kā arī ievēro savas dzimtas tradīcijas un no mātes, vecmāmiņas iegūto svētku svinēšanas pieredzi. Svarīgākie svētku momenti – tādi kā Jāņu zāļu lasīšana, māju pušķošana, vainagu pīšana un papardes zieda meklēšana – ir saistīti ar augiem un saglabājuši svarīgu lomu arī mūsdienu vasaras saulgriežu svinību ieražās.

4. KOPIĢĀS UN ATŠĶIRĪGĀS IEZĪMES AUGU SIMBOLIKĀ LATVIJĀ UN LIETUVĀ

Lai gan kā kaimiņtautām latviešiem un lietuviešiem tradicionāli Jāņu un Rasas svētku tradīcijas samērā līdzīgas, mūsdienu situācijā redzamas diezgan lielas atšķirības. Visbūtiskākā atšķirība vērojama tieši svētku svinēšanas tradīcijās – daudziem latviešiem Jāņi ir gada visgaidītākie un nozīmīgākie svētki, ko nevar teikt par lietuviešiem. Par to liecina arī aptaujā iegūtie rezultāti – 100% no visiem aptaujātajiem latviešu respondentiem norādīja, ka svin Jāņus, savukārt no aptaujātajiem lietuviešu respondentiem Rasas svētkus svin 87%. Samērā līdzīgi – 75% latviešu un 73% lietuviešu respondentu nevar iedomāties Jāņus bez Jāņu zālēm. Tās visbiežāk minētas, nosaucot, bez kā nebūtu iedomājama Jāņu/Rasas svētku svinēšana. Samērā bieži gan latviešu, gan arī lietuviešu respondentu vidū pie būtiskiem vasaras saulgriežu svētku atribūtiem tiek minēts vainags un vainaga pīšana. Tāpat svarīgi gan latviešiem, gan lietuviešiem Jāņos un Rasas svētkos šķiet dedzināt ugunskuru, arī lekšana pār ugunskuru kā svētku svinību posms svarīga abu tautu pārstāvjiem. 24 no latviešu respondentiem apgalvo, ka svētkus nevar iedomāties bez alus vai siera, daži no tiem min abus pārtikas produktus kā svarīgu svētku mielasta sastāvdaļu, savukārt no lietuviešu respondentiem tikai 3 ir minējuši šos pārtikas produktus kā svarīgu Rasas svētku sastāvdaļu – 1 no respondentiem minējis sieru, 1 – alu, un 1 – abus divus.

Runājot par citām atšķirībām Jāņu un Rasas svētku svinībās, secināms, ka lietuvieši ar vasaras saulgriežiem mūsdienās asociē tādas ieražas, kas tradicionāli bijušas kopīgas gan latviešiem, gan lietuviešiem, bet mūsdienu situācijā latviešiem kļuvušas mazsvarīgas. Tā, piemēram, lietuviešu respondentu atbildēs, bez kā nav iespējams iedomāties Rasas svētku svinības, parādās vainagu peldināšana jeb vainagu laišana ūdenī, to savās atbildēs minējuši 15 respondenti, kamēr latviešu respondentu atbildēs tas neparādās nemaz. Savukārt 3 no latviešu respondentiem minējuši, ka svētkos svarīgi ir pērnā Jāņu vainaga dedzināšana. Šāda parādība nav sastopama lietuviešu tradīcijās.

Ievērojama atšķirība latviešu un lietuviešu vasaras saulgriežu tradīcijās vērojama attiecībā uz māju pušķošanu. Lai arī iepriekšējās nodaļās tika minēts, ka māju pušķošana tradīcijās bijusi svarīga svētku sastāvdaļa gan Latvijā, gan arī Lietuvā, mūsdienu situācija rāda ko citu. Gandrīz

visi no latviešu respondentiem (98%) atzīst, ka Jānos pušķo māju, kamēr no lietuviešu respondentiem māju pušķo tikai 27% respondentu. Māju pušķošanai gan latvieši, gan arī lietuvieši izvēlas samērā līdzīgus augus. Galvenā nozīme tiek piešķirta augiem, kas aizsargā. Kāda respondente, 18 gadus veca, raksta: “Pīlādžus izliek pie durvīm, lai aizbaidītu ļaunos garus un negatīvismu. Pīlādža lapiņas arī aizdedzinātas iznēsā cauri visām istabām, lai atbrīvotu māju no sliktām domām. Svinēšanas vietā liek bērzus, tam gan simbolisku nozīmi nemācēšu pateikt, tā vienkārši pieņemts jau no senām dienām. Liekam arī vilkvāles, tām ir ļoti jauks, dabisks aromāts, kas pārņem visu svinību vietu.” (A40, LV). Kāda cita respondente, 22 gadus veca studente, raksta: “Parasti māja tiek rotāta ar bērzu meijām un ozola zariem, grīda tiek nokaisīta ar sagrieztām kalmēm, uz galdiem saliktas vāzes ar dažādiem pļavu ziediem – gundegām, madarām, zvaniņiem, sarkano āboliņu, margrietiņām, rudzu puķēm u.c. No meža nesam papardes un pīlādžu zarus. Godīgi sakot par to nozīmi neesmu aizdomājusies, tā darīja mana vecvecmāmiņa, vecmāmiņa, mamma un arī es. Zinu, ka pīlādža zarus liekam virs durvīm, lai atbaidītu lietuvēnu un ļaunos garus, kalnes kaisām pa grīdu, jo tās gluži vienkārši ļoti labi smaržo.” (A24, LV). Savukārt kāda 54 gadus veca bibliotekāre raksta: “Bērzu un ozolu meijas, margrietiņas, madaras, pēterpogas, sarkanais āboliņš, nārbuļi, papardes, kalnes. Bērzs nesot veselību un labklājību. Ozols arī simbolizē veselību un spēku, pasargā no ļaunuma. Kalnes mājai nesot svētību.” (A1, LV). Papildus aizsargfunkcijai un svētības nešanai kādā no atbildēm parādās arī darba pirmajā nodaļā pieminētā pareģošanas funkcija. Kāda 22 gadus veca studente raksta šādi: “Mājas pušķošanai nestu meijas, tikai mūsmājas diemžēl atrodas augstu kalnā, kur nav mitru vietu, meijas būtu jāmeklē tālu. Tādēļ vienkārši sanesam ziedus un saliekam vāzēs. Pļava ienāk mājās. Pīlādžzariņu aizspraužam mājas priekšā. Bet logu ailes rotājam ar jānīšiem. Tie mūsu ģimenē ir daļa no maģiska rituāla. Katram tiek iedots viens, tas jāaizliek aiz kāda loga malas sev zināmā vietā, jāiedomājas vēlēšanās, ja nākamajā rītā tas ir atplaucis (palicis pūkains), tad vēlēšanās piepildīsies.” (A7, LV).

Lietuviešu respondenti šajā ziņā kūtrāki. Kā minēts iepriekš, māju pušķo tikai 27% respondentu. No tiem liela daļa augiem nozīmi nepiešķir, taču ir atsevišķi respondenti, kuri pamato, kāpēc izvēlas tieši konkrētos augus. Tā, piemēram, kāda 50 gadus veca mūziķe raksta: “Izvēlos lauku ziedus. Vienmēr izvēlos tādu pļavu, kura ir bagātīga ar dažādām augu sugām. Konkrētu ziedu sugu skaitu neievēroju, taču gribas daudz un dažādus. Lai būtu atspoguļota vasaras pilnība.” (A35, LT). Kāda 20 gadus veca studente raksta šādi: “Māju pušķojam ar

dažādām ziedošām zālēm un lauku puķēm. Atsevišķi tām nozīmi nepiešķiram, taču kopā tās simbolizē – vasaru, prieku un dabu. Izvēlamies pēc iespējas skaistākus augus – kumelītes, silenes, veronikas, āboliņu.” (A33, LT). Savukārt vēl kāda 22 gadus veca studente raksta šādi: “Māju nepušķoju, taču, ja to darītu, izvēlētos lauku puķes vai ozola lapas - man tās asociējas ar baltiskumu un izturību.” (A4, LT).

Jautājumā par visīstākajām Jāņu zālēm lietuvieši un latvieši min samērā līdzīgus zāļu un ziedu nosaukumus. Šeit latvieši min, ka visas pļavu puķes ir īstas Jāņu zāles, kamēr lietuviešiem dominējošā ir paparde. No kokiem visbiežāk minētie ir bērzs, ozols, pīlādzis, no ziediem – margrietīņas, madaras, āboliņš, rudzupuķes un citas. Gan latvieši, gan lietuvieši īpašu nozīmi piešķir ne tikai atsevišķām Jāņu zālēm, bet arī tic, ka tās iegūst sevišķu spēku sapītas vainagā. Vainagu pīšana ir svarīga svētku sastāvdaļa arī mūsdienu vasaras saulgriežu rituālos. Tas redzams arī aptaujā iegūtajos rezultātos, kas ir ļoti līdzīgi – vainagu svētkos pin 86% latviešu un 87% lietuviešu respondentu. Arī augi, kas izvēlēti vainagu pīšanai, ir samērā līdzīgi gan Latvijā, gan Lietuvā, kas aprakstīts iepriekšējā nodaļā.

Kā īpašs Jāņu un Rasas svētku rituāls tradicionālajās ieražās ir papardes zieda meklēšana. Arī mūsdienu svētku tradīcijās šim rituālam piešķirama īpaša nozīme. Lai arī gan latviešu, gan lietuviešu tradīcijās nostāsti par papardes ziedu ir samērā tuvi un līdzīgi, mūsdienās šis mīts Latvijā un Lietuvā tiek interpretēts ļoti atšķirīgi. Šo parādību var novērot 3. nodaļā aprakstītajās interneta publikācijās – lietuviešiem papardes zieda meklēšana asociējas ar kaut ko maģisku, īpašu spēju iegūšanu un noslēpumainību, kamēr latvieši mūsdienās šo Jāņu rituālu saista galvenokārt tikai ar intīmām attiecībām jeb seksu. Tieši tas pats attiecināms arī uz anketas rezultātiem – no lietuviešu respondentiem tikai viens minējis, ka papardes zieda meklēšanas rituāls būtu saistāms ar seksualitāti un seksuālām attiecībām, kamēr 21 latviešu respondentam ar papardes ziedu asociējas tieši šīs intīmās attiecības. Šie 21 ir tie respondenti, kas savās atbildēs precīzi minējuši jēdzienus “sekss” vai “mīlēšanās”, taču ir vēl tādas atbildes, kas šīs intīmās attiecības nenosauc vārdā, taču nepārprotami uz tām norāda, piemēram, “Nebūšu oriģināla un pievienošos vairumam, kas to saistīs ar erotiku un Jāņu nakts bērniņiem, kuri biezā skaitā dzimst marta beigās vai aprīļa sākumā. (varbūt ir kāda statistika, kas to apstiprina) Mūsu ģimenē tādu ir ne mazums gadījumu.” (A7, LV). Kāds cits respondents raksta šādi: “Ar bērnu pieaugumu pēc 9 mēnešiem” (A9, LV), kāds cits, savukārt, raksta: “Tas ka pēc 9 mēnešiem piedzimst maz brīnums” (A13, LV). Tikai nedaudzi no latviešu respondentiem min, ka papardes zieda

meklēšana saistās ar būšanu pie dabas. Tā, piemēram, kāds respondents raksta: “Ar izaugsmi, atklāsmi, noslēpumu, sakrālām zināšanām, iniciāciju, tiešu saskari ar dabu.” (A39, LV). Kāds cits respondents raksta, ka papardes zieda meklēšana asociējas “ar došanos uz mežu” (A1, LV). Uzsvars uz dabas tuvumu rodams arī dažās latviešu respondentu atbildēs, kuri papardes zieda meklēšanu asociē ne tikai ar seksu, bet tieši ar seksu brīvā dabā. Tā, piemēram, kāds respondents raksta: “Arī man, tāpat kā lielam vairumam latviešu, papardes zieda meklēšana asociējas ar erotiku, proti – ar mīlēšanos mežā. Iespējams tādēļ, ka Līgo svētkos svarīga loma ir auglībai, daba ir pilnbriedā, un arī pāris, kas mīlējas, var radīt jaunu dzīvību” (A24, LV).

Lietuviešu respondentu atbildes uz jautājumu “Ar ko Jums asociējas papardes zieda meklēšana” ir krasi atšķirīgas no latviešu respondentu atbildēm. Tajās skaidri redzams, ka lietuviešu vidū vēl joprojām dzīvi nostāsti par papardes zieda maģisko spēju piešķirt tā atradējam laimi un labklājību. Kāds respondents raksta šādi: “Papardes zieda meklēšana man īpaši asociējas ar sevis atrašanu. Raugoties ar citādāku skatu, papardes zieds ir zināšanu un gaišredzības simbols. Zināšanas cilvēks ne vienmēr var iegūt apzināti. Tādēļ, meklējot papardes ziedu, gadās ne mazums nejaušību. Rasas svētku laikā šo ziedu cilvēks var atrast arī nejauši, kā saka, uzkrītot uz zābaka, brienot pa rasotu zāli. Bieži vien arī dzīvē cilvēks tikai ar savu gribasspēku un vēlmēm visu sasniegt nevar. Ir arī neveiksmīgas pūles. Un patiesas zināšanas atnāk caur pretstatu attiecībām.” (A48, LT). Kāds cits respondents raksta šādi: “Tā var būt sevis meklēšana un atrašana (garīga sevis savākšana).” (A5, LT). Vēl papardes zieda meklēšana visbiežāk lietuviešu respondentiem asociējas ar laimes meklēšanu (13 respondenti), mīlestības meklējumiem (9 respondenti) un ar maģiskiem noslēpumiem (7 respondenti). Šīs asociācijas, galvenokārt, ir saistītas ar laimīgu nākotni, mīlestības atrašanu un dažādu pasaules noslēpumu izzināšanu. Tikai viens no respondentiem savā atbildē pieminējis seksu, rakstot šādi: “Pa jokam ar seksu, lai gan zinu, ka tas nepavisam nav tas” (A55, LT).

Runājot par citām vasaras saulgriežu situācijām, kurās aptaujātie respondenti izmanto augus, šeit vērojamas gan zināmas līdzības, gan arī vērā ņemamas atšķirības latviešu un lietuviešu atbildēs. Kopīgais rituāls, ko minējuši gan latviešu, gan lietuviešu respondenti, ir vainaga mešana kokā - zīlēšanas rituāls. To minējuši pavisam deviņi latviešu un četri lietuvieši. Te uzreiz jāiezīmē arī atšķirība vainagu zīlēšanas rituālos – lietuviešu vidū iecienītāka ir vainaga laišana ūdenī. No latviešu respondentiem to minējis tikai viens, rakstot: “Jaunībā esmu metusi vainagu ūdenī un kokā – zīlēšanas nolūkos” (A25, LV), savukārt no lietuviešu respondentiem šo

zīlēšanas rituālu kā svarīgu vasaras saulgriežu iezīmi minējuši 4 respondenti. Kāda respondente par rituāliem, kuros Rasas svētkos izmanto augus, raksta šādi: “Ar augiem tiek rotāti vārti (augstu izvirzīts koka karkass, rāmis, blīvi apņemts ar augiem), pa kuriem ieiet svētku dalībnieki. Augus sien augstas kārts virsotnē kā puduri. Šai kārtij ir vairāki zari. Jāņu naktī neprecējušās meitas, paiedamas trīs lielus soļus atpakaļ no šīs kārts, pagriezušās ar muguru, mēģina uz tās zariem uzmet savus sapītos vainagus. Ja izdodas – nākamgad apprecēsies. Jāņu zāļu lasīšana – aizvērtām acīm, ejot deviņus soļus, jāsavāc deviņi augi. Savākto deviņu augu pušķis jānes pie pareģa, kurš pēc augu lieluma, garuma, ziediem, biežuma un taisnuma lemj par nākamā gada notikumiem.” (A59, LT). Kāds cits respondents raksta: “Ir dzirdēts, ka izkaisītas nātres un pīlādžu zari aizbaida raganas. Naktī jāiet laist vainags – jāpieliek sveces un jālaiž ūdenī. Ja meitas un puīša vainagi peld blakus, tos tajā gadā gaida precības. Ja meita un puisis kopā pārlec pāri ugunskuram sadevušies rokās – viņiem gaidāmas kāzas. Ticēja, ka tajā naktī darbojās raganas un citi ļaunie gari. Tie vēlējās kaitēt cilvēkiem, dzīvniekiem un augiem. Tādēļ uz kalniem, pakalniem un citās augstās vietās bez parastā ugunskura kūra uguni virs kārts - rumbas, bērza tāss, darvas u.c. No kalna ripināja degošus “Saules ratus”. Cilvēki ticēja, ka šīs Jāņu ugunis, apspīdēdamas laukus un pļavas, aizsargā ražu no visādām raganu noburšanām un citiem kaitējumiem. Buršanās ar vainagiem visvairāk laulību. Meitas met vainagus atmuguriski pār galvu kokā vai sazarotā kārtī. Ar kuru reizi vainags paliks koka zaros, pēc tik gadiem meita apprecēsies, nopītus četrus vai divus vainagus meitas meta akā. Ja tie sagāja kopā, meita cerēja togad apprecēties. Vainagu, nopītu no deviņiem dažādiem ziediem, meta pa logu istabā, pēc tam to lika zem spilvena, cerot nosapņot izredzēto.” (A48, LT).

Minēti arī dažādi citi zīlēšanas un pareģošanas rituāli. Kāds respondents raksta šādi: “Rituāls – sejas mazgāšana Jāņu naktī no papardes vai kāda cita auga nobirušas rāsas. Ticēja, ka būs skaista seja, mirdzošas acis.” (A40, LT). Kāds cits respondents raksta: “Kumelītes ziedlapiņu plūkšana – lai uzzinātu, vai izredzētais cilvēks mīl vai nemīl.” (A38, LT). Latviešu respondenti šajā Jāņu nakts maģijas saistībā min pirts rituālus. Tā, piemēram, kāds respondents raksta: “Pirtī parasti iet pērties ar pīlādžu slotiņu, lai atbrīvotos no negatīvā. Bērza slotas relaksē. Asinszāļu slotiņa organisma enerģijas atjaunošanai un spēkiem.” (A40, LV). Kāds cits respondents min: “No zāļu dienā cirstām meijām var siet bērzu slotas un pērties pirtī visu gadu, jo tās ir ļoti veselīgas, pie istabas durvīm sprauž pīlādžu zaru, lai atvairītu nelabos garus, pīlādzis pasargā no ļauniem spēkiem un burvestībām.” (A1, LV). Vēl viens rituāls, kurš saistīts ar vainagu, bet

neparādījās lietuviešu respondentu atbildēs, ir pērnā Jāņu vainaga dedzināšana ugunskurā. To savās atbildēs minējuši vairāki latviešu respondenti. Kāds no tiem raksta: “Pagājušā gada vainagus turam līdz nākošajiem Jāņiem un tad izmantojam ugunskura iekuršanā.” (A27, LV). Savukārt kāda respondente minējusi praktisku augu pielietojumu, kuri iegūst maģisku spēku tieši Jāņos: “Sagrieztas skalbes izkaisa pa istabu grīdu, lai blusas nelecot, pēc Jāņiem saslauka, aplej ar karstu ūdeni un mazgā govij muguru, lai mušas nekož.” (A33, LV).

Analizējot iegūtos aptauju datus, secināms, ka augu loma Jāņu un Rasas svētkos joprojām nozīmīga – galvenā loma tiek piešķirta pļavu un meža augiem, lai gan mūsdienās tie atsvaidzināti arī ar dārza ziediem, tos pārsvarā izvēlas meitenes vainagu pīšanai, lai iegūtu pēc iespējas krāšņāku vainagu. Jāņu un Rasas svētku tradicionālajās ieražās sastopamie augi iecienīti arī mūsdienās. Vērojamas zināmas atšķirības latviešu un lietuviešu mūsdienu vasaras saulgriežu svinību rituālos. Lietuviešu mūsdienu tradīcijas tuvākas tradicionālajām Rasas svētku svinībām, savukārt latviešiem tās vairāk pārveidojušās. Sevišķi atšķirīga ir latviešu un lietuviešu izpratne par maģisko papardes zieda meklēšanu, kur lietuviešiem tas joprojām saistās ar laimes meklēšanu, mīlestību un noslēpumu atklāšanu, bet latviešiem – ar seksualitāti un mīlēšanos Jāņu naktī.

SECINĀJUMI

1. Augu loma cilvēku dzīvē ir neaizvietoājama, un augi ieceļami īpašā statusā visās pasaules tautās, uz ko norāda senie priekšstati par Pasaules jeb Dzīvības koku. Īpaši izceļama augu loma ir dažādos kalendāro ieražu svētkos, sevišķi tajos, kam īpaši svarīgs dabas tuvums.
2. Augiem piedēvējamas vairākas funkcijas, kā svarīgākās no tām minamas aizsargājošā, pareģošanas, dziednieciskā un dekoratīvā funkcija.
3. Augu loma vienlīdz svarīga kā latviešu, tā arī lietuviešu vasaras saulgriežu svētku tradīcijās, augi piedalās visās no tām, ieņemot vai nu centrālo lomu vai darbojoties otrajā plānā. Augu klātbūtne svarīga it visās svētku norisēs, jo Jāņos un Rasas svētkos visa daba zaļo, zied un pašu svētku būtība ir dabas dzīvīguma un pilnbrieda slavināšana.
4. Lietuvieši interneta publikācijās vairāk pieturas pie tradīcijām gan saistībā ar augiem un to izmantošanu svētku rituālos, gan arī atspoguļojot nostāstus par papardes ziedēšanu un ar to saistīto maģiju. Latviešu rakstos par Jāņu tematiku stipri vairāk mūsdienīgu iezīmju un interpretāciju. Ja attiecībā uz Jāņu zālēm tiek sniegta fona informācija par to, kāda nozīme tām bijusi tautas tradīcijās, tad informācija par papardes ziedēšanas maģiju ir praktiski izzudusi pavisam, pilnībā nomainot jēdziena “papardes zieds” nozīmi un ar to aizstājot mīlēšanos Jāņu naktī.
5. Mūsdienās daudzas no tradicionālajām ieražām izzudušas vai pārveidojušās, taču augiem joprojām nozīmīga loma vasaras saulgriežu tradīcijās. Cilvēki paļaujas uz tautas ticējumos paustajām gudrībām, kā arī ievēro savas dzimtas tradīcijas un no mātes, vecmāmiņas iegūto svētku svinēšanas pieredzi. Svarīgākie svētku momenti – tādi kā Jāņu zāļu lasīšana, māju pušķošana, vainagu pīšana un papardes zieda meklēšana – ir saistīti ar augiem un saglabājuši svarīgu lomu arī mūsdienu vasaras saulgriežu svinību ieražās.
6. Augu loma Jāņos un Rasas svētkos joprojām nozīmīga – galvenā loma tiek piešķirta pļavu un meža augiem, lai gan mūsdienās tie atsvaidzināti arī ar dārza ziediem. Jāņu un Rasas svētku tradīcijās ieražās sastopamie augi iecienīti arī mūsdienās.
7. Lietuviešu mūsdienu tradīcijas tuvākas tradicionālajām Rasas svētku svinībām, savukārt latviešiem tās vairāk pārveidojušās. Sevišķi atšķirīga ir latviešu un lietuviešu izpratne par maģisko papardes zieda meklēšanu, kur lietuviešiem tas joprojām saistās ar laimes

meklēšanu, mīlestību un noslēpumu atklāšanu, bet latviešiem – ar seksualitāti un mīlēšanos Jāņu naktī.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Izmantotā literatūra:

1. Ambrazevičius, R. (1999). Dainos Rasos šventėje // *Liaudies Kultūra*. Nr.3. Vilnius., p. 70-76.
2. Anglickienė, L., Barkauskaitė, G., Senvaitytė, D., Vaicekaskas, A., Venskienė, A. (2014) *Lietuvių šventinis kalendorius*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus, 239 p.
3. Blank, T. J. (2009) Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet // *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan, Utah: Utah State University Press, p. 1-20.
4. Bula, D. *Mūsdienu folkloristika: paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne, 2011. 320 lpp.
5. Drīzule, R. (sast.) (1982) *Kad saulīte rotājas: gadskārtu ieražu dziesmas*. Rīga: Zinātne, 436 lpp.
6. Dundes, A. *Folklore Matters*. Knoxville: The Univeristy of Tennessee Press, 1993. 188 p.
7. Dundulienė, P. (1991) *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis, 302 p.
8. Grāvītis, V. (1987) Sējas laiku aizvadot, siena laiku sagaidot // *Dabas un Vēstures Kalendārs 1988*. Rīga: Zinātne, 240 lpp.
9. Jansons, J. A. (1926) Uz kā pamatojas mūsu traģēdijas sākumi Jāņos un Dievainēs? // *Filologu biedrības raksti. 6. sēj.* Rīga, 141.-163. lpp.
10. Ķēņiņš, I. (2014) *Mūsu sentēvu reliģiskie uzskati un mitoloģija. I daļa*. [tiešsaiste]. [Skatīts 20.04.2015.] Pieejams: <http://www.aliens.lv/dievi-un-miti/sadalas/sen-latvija/4627-indulis-kenins-musu-sentevu-religiskie-uzskati-un-mitologija>
11. Krogzeme-Mosgorda, B. (2002) Anketēšanas metode folkloras vākšanā: pētnieka statusa problēma un stāstījuma izveides iespējas // *Cilvēks. Dzīve. Stāstījums. Rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Antropologu biedrība: Latvijas Universitātes literatūras, folkloras un mākslas institūts, 154 lpp.

12. Kruopas, J., Jonikaitė, Z., Kabelka, J., Paulauskas, J., Ulvydas, J. (1962) *Lietuvių kalbos žodynas. VI: klausyti-kvunkinti*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1106 p.
13. Laurinkienė, N. (1990) *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 222 p.
14. Lintrop, A. (2001) *The Great Oak and Brother-Sister* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.04.2015.] Pieejams: <http://www.folklore.ee/folklore/vol16/oak2.pdf>
15. Marcinkevičienė, N., Mukaitė, L., Vakariniene, A. (2003) *Kupole Rože: Sekminių – Joninių papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos Liaudies kultūros centras, 460 p.
16. Merkienė, R. Augalai XX a. Lietuvių pasaulėjautoje: realija simbolių sistemoje. // *Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervelė, 1999. 193.-214. p.
17. Olupe, E. (1992) *Latviešu gadskārtu ieražas*. Rīga: Avots, 317 lpp.
18. Remmel, M. *Oak Folklore* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.04.2015.] Pieejams: <https://www.eesti.ee/ev95/en/ev100/estonias-100-oaks/oak-folklore>
19. Senkēviča, B. (1940) *Senie Jāņi Zemgalē*. Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 155 lpp.
20. Sōukand, R., Raal, A. (2005) *Data on Medicinal Plants in Estonian Folk Medicine: Collection, Formation, And Overview of Previous Researches* [tiešsaiste]. [Skatīts 24.04.2015.] Pieejams: <http://www.folklore.ee/folklore/vol30/soukand.pdf>
21. Straubergs, K. (1944) *Latviešu tautas paražas*. Rīga: Latvju grāmata, 606 lpp.
22. Stundžienė, B (1999). Medžių simbolikos savitumas dainose. // *Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervelė, 215.-236. p.
23. Švābe, A. (1930) Mīlestības simbolika. // *Latvju tautas dainas VI*. Rīga: Literatūra, 5.-10. lpp.
24. Treinytė, J. *Augalija lietuvių liaudies tradicijoje* [tiešsaiste]. [Skatīts 25.03.2015.] Pieejams: <http://lietuvostautodaile.lt/archyvas/www.lietuvostautodaile.lt/sites/tautodaile/media/pdf/augalija.pdf>
25. Usačiovaitė, E. (1999) Augimo samprata tradicinėje lietuvių kultūroje. // *Augalų ir gyvūnų simboliai. Senovės baltų kultūra*. Vilnius: Gervelė, 38.-139. p.

26. Петрухин, В.Я. (науч. ред.) (1995) *Славянская мифология :энциклопедический словарь*. Москва : Эллис Лак, 413 стр.
27. Раукас, А. (науч. ред.) (2008) *Эстония :энциклопедический справочник*. Таллинн : Издательство Эстонской энциклопедии, 766 стр.
28. Ременец, О. М. (2007) *Культурологический анализ леса в русском фольклоре*. [tiešsaiste]. [Skatīts 27.04.2015.] Pieejams: <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2007/01/16.pdf>
29. Усачёва, В. В. (2008) *Магия слова и действия в народной культуре славян*. Москва: Институт славяноведения РАН, 368 стр.

Avoti:

1. Audenienē, R. (2012) *Joninēs senovēs lietuviams – tarsi masinis piknikas* [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: <http://www.alfa.lt/straipsnis/14865178/jonines-senoves-lietuviams-tarsi-masinis-piknikas>
2. Interneta patēriņa paradumu pētījums TNS Latvia Digital. TNS Latvijas mediju pētījumu gadagrāmata 2013/2014. [tiešsaiste], [Skatīts 05.05.2015]. Pieejams: http://www.tns.lv/wwwtnslv_resources/images/Mediju_petijumu_gadagramata/2013-2014/08_Internets.pdf
3. Ozoliņa, I. (2010) Vainagā - 27 dažādas Jāņu zāles// *Latvijas Avīze 22.06.2010*. [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: http://ligo.ucoz.lv/publ/tradicijas/vainaga_27_dazadas_januzales/2-1-0-41
4. Portāls Mammām un tētiem (2009) *Kā meklēt papardes ziedu?* [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: <http://www.mammamuntetiem.lv/articles/8987/ka-meklet-papardes-ziedu/>
5. Šmits, P. (1940) *Latviešu tautas ticējumi* [tiešsaiste]. [Skatīts 17.05.2015.] Pieejams: <http://valoda.aiab.lv/folkloraticejumi/>
6. Žemulis, F. (2011) *Stebuklingasis paparcio žiedas žydi akimirka* [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: <http://lzinios.lt/lzinios/Mokslas-ir-svietimas/stebuklingasis-paparcio-ziedas-zydi-akimirka/150855>

7. Ziņu portāls Apollo. (2013) *Sasparojaties skaisti meklēt papardes ziedu* [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/sasparojaties-skaisti-meklet-papardes-ziedu/573538>
8. Ziņu portāls Delfi. (2011) *Paparčio žiedo legenda - būdas kiekvienam pasijusti herojumi*. [tiešsaiste]. [Skatīts 05.05.2015.] Pieejams: <http://grynas.delfi.lt/gyvenimas/paparcio-ziedo-legenda-budas-kiekvienam-pasijusti-herojumi.d?id=46907109>
9. A1, LV - 1. anketa, latviešu, 54 g., 17.04.2015.
10. A2, LV - 2. anketa, latviešu, 24 g., 17.04.2015.
11. A9, LV - 9. anketa, latviešu, 22 g., 20.04.2015.
12. A7, LV - 7. anketa, latviešu, 22 g., 20.04.2015.
13. A11, LV - 11. anketa, latviešu, 21 g., 20.04.2015.
14. A16, LV - 16. anketa, latviešu, 25 g., 20.04.2015.
15. A6, LV - 6. anketa, latviešu, 23 g., 20.04.2015.
16. A17, LV - 17. anketa, latviešu, 23 g., 20.04.2015.
17. A13, LV - 13. anketa, latviešu, 25 g., 20.04.2015.
18. A20, LV - 20. anketa, latviešu, 20 g., 21.04.2015.
19. A24, LV - 24. anketa, latviešu, 22 g., 23.04.2015.
20. A25, LV - 25. anketa, latviešu, 43 g., 23.04.2015.
21. A29, LV - 29. anketa, latviešu, 44 g., 26.04.2015.
22. A28, LV - 28. anketa, latviešu, 57 g., 26.04.2015.
23. A30, LV - 30. anketa, latviešu, 45 g., 26.04.2015.
24. A27, LV - 27. anketa, latviešu, 56 g., 26.04.2015.
25. A36, LV - 36. anketa, latviešu, 64 g., 27.04.2015.
26. A36, LV - 36. anketa, latviešu, 64 g., 27.04.2015.
27. A32, LV - 32. anketa, latviešu, 56 g., 27.04.2015.
28. A33, LV - 33. anketa, latviešu, 54 g., 27.04.2015.
29. A39, LV - 39. anketa, latviešu, 26 g., 04.05.2015.
30. A40, LV - 40. anketa, latviešu, 18 g., 04.05.2015.
31. A44, LV - 44. anketa, latviešu, 31 g., 08.05.2015.

32. A1, LT - 1. anketa, lietuviešu, 47 g., 17.04.2015.

33. A4, LT - 4. anketa, lietuviėšu, 22 g., 21.04.2015.
34. A7, LT - 7. anketa, lietuviėšu, 52 g., 21.04.2015.
35. A8, LT - 8. anketa, lietuviėšu, 23 g., 21.04.2015.
36. A12, LT - 12. anketa, lietuviėšu, 22 g., 23.04.2015.
37. A22, LT - 22. anketa, lietuviėšu, 35 g., 05.05.2015.
38. A25, LT -25. anketa, lietuviėšu, 20 g., 05.05.2015.
39. A18, LT - 18. anketa, lietuviėšu, 29 g., 05.05.2015.
40. A24, LT - 24. anketa, lietuviėšu, 48 g., 05.05.2015.
41. A46, LT - 46. anketa, lietuviėšu, 48 g., 06.05.2015.
42. A42, LT - 42. anketa, lietuviėšu, 27 g., 06.05.2015.
43. A52, LT - 52. anketa, lietuviėšu, 77 g., 06.05.2015.
44. A54, LT - 54. anketa, lietuviėšu, 21 g., 06.05.2015.
45. A40, LT - 40. anketa, lietuviėšu, 50 g., 06.05.2015.
46. A38, LT - 38. anketa, lietuviėšu, 46 g., 06.05.2015.
47. A9, LT - 9. anketa, lietuviėšu, 40 g., 21.04.2015.
48. A35, LT - 35. anketa, lietuviėšu, 50 g., 05.05.2015.
49. A33, LT - 33. anketa, lietuviėšu, 20 g., 05.05.2015.
50. A48, LT - 48. anketa, lietuviėšu, 26 g., 06.05.2015.
51. A5, LT - 5. anketa, lietuviėšu, 36 g., 21.04.2015.
52. A55, LT - 55. anketa, lietuviėšu, 38 g., 06.05.2015.
53. A59, LT - 59. anketa, lietuviėšu, 24 g., 07.05.2015.

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs „Augu simbolika Jāņu un Rasas svētku ieražās” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Zanda Zemzariņa _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai
Vadītājs: Prof. Valdis Muktupāvels _____
/paraksts un datums/

Recenzents:
Mg. hum. Rūta Jirgensone _____
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā _____

Dekāna pilnvarota persona: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

protokols nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/

ANKETAS PARAUGS LATVIEŠU VALODĀ

Augu simbolika Jāņos un Rasas svētkos

Labdien! Esmu Latvijas Universitātes Baltu filoloģijas programmas 3. kursa studente un sava bakalaura darba ietvaros veicu pētījumu par augu simboliku Jāņos un Rasas svētkos. Lūdzu Jūs velīt pāris minūtes laika, atbildot uz dažiem jautājumiem. Aptaujas mērķis ir noskaidrot sabiedrības viedokli par Jāņu svinēšanas ieražām mūsdienās un augu lomu tajās. Aptauja ir anonīma un tās rezultāti tiks izmantoti apkopotā veidā.

Lauki, kuri ir atzīmēti ar zvaigznītēm (*), ir obligāti jāaizpilda!

1. Vai Jūs svinat Jāņus? *

- Jā
- Nē

2. Kādas vasaras saulgriežu ieražas Jums ir svarīgas svētku gaitā? Bez kā nevarat iedomāties Jāņu svinēšanu? *

3. Vai Jāņos pušķojat māju? *

- Jā
- Nē

4. Kādus augus izvēlaties māju pušķošanā, vai tiem piemīt kāda sevišķa nozīme?

Lūdzu, raksturojiet tos. *

5. **Kādus augus nevajadzētu izvēlēties māju pušķošanai? Kādēļ? ***
6. **Nosauciet, Jūsaprāt, visīstākās (raksturīgākās) Jāņuzāles. ***
7. **Vai svētkos pinat vainagu? ***
- **Jā**
 - **Nē**
8. **Vai Jums ir svarīgi, kādus augus (koku zarus, ziedus u.c.) iepinat savā vainagā?
Kādus augus parasti izvēlaties? Vai tiem piemīt kāda īpaša nozīme? ***
9. **Vai Jums ir gadījies dzirdēt nostāstus par papardes ziedēšanu un maģiju, kas ar to saistīta? Kādus? ***
10. **Ar ko Jums asociējas papardes zieda meklēšana? ***
11. **Vai ir vēl kādas vasaras saulgriežu situācijas (pirts rituāls, zīlēšana), kur Jūs izmantojat augus? Ja jā, tad kādas? Kāda ir augu nozīme šajās situācijās? ***

Jūsu vecums: *

Jūsu nodarbošanās: *

ANKETAS PARAUGS LIETUVIEŠU VALODĀ

Augalų simboliai Joninėse

Labą diena. Esu Latvijos Universiteto Baltų filologijos 3 kurso studentė. Savo bakalauro darbe atlieku tyrimą apie Joninių (Rasos šventės) augalų simbolius Lietuvoje ir Latvijoje. Prašome skirti kelias minutes ir atsakyti į pateiktus klausimus. Apklausos tikslas – atskleisti augalų vaidmenį ir išaiškinti visuomenės požiūrį į Joninių šventimo papročius šiomis dienomis. Apklausa yra anoniminė, joje pateikti duomenys bus apibendrinti ir panaudoti diplominiame darbe. Apklausos rezultatai bus naudojami tik mokslo tikslais ir nebus viešinami.

Laukai pažymėti žvaigždute (*) yra privalomi!

1. Ar Jūs švenčiate Jonines (Rasos)? *

- **Taip**
- **Ne**

2. Kokie vasaros saulėgrįžos papročiai Jums svarbūs? Be kurių negalite įsivaizduoti Joninių? *

3. Ar puošiame namus per Jonines? *

- **Taip**
- **Ne**

4. Kokius augalus renkatės namus puošti? Ar jie turi kokią nors reikšmę?

Apibūdinkite juos.

5. Kokių augalų nereikėtų rinktis namus puošti? Kodėl? *

6. Išvardykite, Jūsų manymu, svarbiausias Joninių žoles. *

7. Ar per šventes pinate vainiką? *

- Taip
- Ne

8. Ar Jums svarbu, kokius augalus pinnate į savo vainiką? Kokius augalus (medžių šakas, žiedus ir kt.) dažniausiai renkatės? Ar jie turi kokią nors ypatingą reikšmę? *

9. Are sate girdėjęs/-usi pasakojimų apie paparčio žydėjimą ir su juo susijusią magiją? Kokių? *

10. Su kuo Jums asocijuojasi paparčio žiedo ieškojimas? *

11. Ar yra dar kokių nors vasaros saulėgrįžos ritual (pirties ritualas, būrimas), kur Jūs naudojate augalus? Jei taip, kokių? Kokia augalų reikšmė tuose ritualuose? *

Jūsų amžius: *

Jūsų profesija: *